

İlham Əliyevin uğur formulu

DÜŞÜNÜLMÜŞ siyasət strategiya və **DÜZGÜN** taktika diplomatiya

Prezident İlham Əliyev ADA Universitetində "COP29 və Azərbaycan üçün Yaşıl Baxış" mövzusunda keçirilmiş beynəlxalq forumda iştirak edib

Aprilin 23-də ADA Universitetində "COP29 və Azərbaycan üçün Yaşıl Baxış" mövzusunda beynəlxalq forum keçirilib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev forumda iştirak edib və tədbir iştirakçılarının suallarını cavablandırılıb.

Forumu açan ADA Universitetinin rektoru **Hafiz Paşayev** dedi:

Zati-aliləri cənab Prezident İlham Əliyev.

Hörmətli ADA Universitetinin 6-cı SİYASƏT Forumunun iştirakçıları.

Sizi ildə iki dəfə təşkil edilən siyasət forumumuzda salamlamaqdan böyük şərəf duyuram. Bu dəfə bizim tədbirdə 30 ölkədən 64 iştirakçı var. Prezident Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və dəstəyi sayəsində sabah biz Ermənistanın işğalından azad olunmuş və artıq məcburi köçkünlərin qaydışına şahidlik edən gözəl Laçın şəhərinə səfər edəcəyik.

2023-cü ilin dekabrında baş tutmuş sonuncu forumdan sonra Azərbaycan yekdilliklə BMT-nin İqlim Dəyişikliyi Konfransına evsahibliyi edəcək ölkə seçilmişdir. Bu, Azərbaycanın qlobal miqyasda güclü diplomatiyasının əlaməti və çoxtərəfli danışıqlar zamanı etibarlı tərəfdaş nüfuzunun təsdiqidir. Bundan əvvəl Azərbaycan BMT Təhlükəsizlik Şurası, Qoşulmama Hərəkatı və Türk Dövlətləri Təşkilatı kimi beynəlxalq təsisatlarda uğurla sədrlik etmişdir.

Bakı dünyanın neft sənayesinin yarandığı yerdədir. Bu gün isə rəmzi mənə ondan ibarətdir ki, qarşıdan gələn noyabr ayında on minlərlə iştirakçı iqlim dəyişikliyi nöqtəyi-nəzərdən planetimizin gələcəyini müzakirə etmək üçün COP29-la bağlı Bakıya səfər edəcəkdir.

ADA Universiteti aidiyyəti beynəlxalq təsisatlarla birgə təlimlərin, konfransların və tədqiqatların təşkil edilməsi ilə COP29 Təşkilat Komitəsinin akademik tərəfdaşı olmaqdan şərəf duyur. Bu forum regional təhlükəsizlik, enerji keçidi və "yaşıl artım"la bağlı Azərbaycanın baxışının təqdim olunması, Qarabağda yaşıl və ekoloji cəhətdən təmiz zonaların yaradılması, Azərbaycanda külək və günəş enerjisi layihələri, Avropa İttifaqına qədər uzanan "yaşıl enerji" dəhlizlərinin gələcəyi və digər mövzular baxımından yanaşmasını təqdim etməklə qlobal siyasət müzakirələrinə öz töhfəsini verəcək.

Bununla yanaşı, biz diqqətimizi erməni işğalının nəticələrinin ətraf mühitə təsiri, o cümlədən çox ciddi mina problemi və bunun fəsadlarının aradan qaldırılması üçün beynəlxalq hüquq alətlərinə yönəltməliyik.

Zati-aliləri cənab Prezident, fürsətdən istifadə edərək Sizi və ölkəmizi Qazax rayonunun kəndlərinin sülh yolu ilə qaytarılması kimi diplomatik uğur münasibətilə təbrik etmək istərdim. Yorulmaz səyləriniz sayəsində regionumuzda firavanlıq və inkişafın bərqərar olunması işində Sizə uğurlar arzu etmək istəyirik. Gərgin qrafikinizə baxmayaraq, bu gün ADA Universitetində tədbirə vaxt ayırdığınıza görə Sizə təşəkkür edirik. Ümid edirik ki, bugünkü müzakirələr və Qarabağa sabahkı səfər qlobal qarşılıqlı əlaqədə regional inkişaf hadisələrinə daha da aydınlıq gətirəcək. Heç şübhəsiz ki, bu, bizim iştirakçı ekspertlərə gələcək təhlillərində və dərc ediləcək materiallarında yardımçı olacaqdır. Cənab Prezident, buyurun, söz Sizinindir.

İlham Əliyevin uğur formulu

DÜŞÜNÜLMÜŞ siyasət strategiya və DÜZGÜN taktika diplomatiya

Əvvəlki 8-ci sahə.

Lakin bu nəticə müntəzəm təmaslardan və müsbət dinamikadan qaynaqlanır. Biz bu işi konsolidasiya etməli və irəliləməliyik.

Hikmət Hacıyev: Nigar Göksel, Türkiyənin Beynəlxalq Böhran Qrupunun Türkiyə və Kıpr üzrə direktoru.

Nigar Göksel: Çox təşəkkür edirəm cənab Prezident. BMT-nin iqlim üzrə Zirvə toplantısına evsahibliyi münasibətilə Sizi təbrik edirəm və bu, bizləri də sevindirir. Əslində, Siz demək olar ki, mənim sualıma artıq cavab verdiniz. COP29 ərəfəsində Azərbaycan-Ermənistan sülh danışıqlarının hansı mərhələdə olduğunu görürsünüz? Zirvə toplantısına evsahibliyi Ermənistan-Azərbaycan dialoquna və daha geniş əməkdaşlığa hansı töhfəni verə bilər?

Prezident İlham Əliyev: Artıq müzakirə etdiyimiz kimi, sülh danışıqları prosesində ciddi irəliləyişə nail olmaq ehtimalının yüksək olması qənaətimdəyəm. Bir az geriye qayıdaraq deməliyəm ki, sülh prosesinin təşəbbüskarı məhz Azərbaycan olmuşdur. Çünki İkinci Qarabağ müharibəsi başa çatandan sonra regionda və onun həddüdlərindən kənar bir növ boşluğu yaranmış, bundan sonra nələrin baş verməli olduğunu bilmək yox idi. Yəni məsələ bundan ibarət idi - müharibə başa çatıb, bu, tam həll demək deyil və bundan sonra nə etməli?

Biz danışıqlara başlamaya təşəbbüsünü irəli sürməyə qərarına gəlmişdik və bunu icraiyyə şəklində böyan etdik. İlkin mərhələdə Ermənistan tərəfindən buna münasibət bildirilmirdi. Bu, tərəflərin başadüşünlü idir, çünki müharibənin nəticələri onlar üçün o qədər də asan deyildi. Daha sonra işə biz sülh sazişinin baza prinsiplərini təşkil edən beş prinsipə ortaya qoyduq və onları açıqladıq.

Əslində, danışıqlar məhz həmin prinsiplər əsasında başlandı. Ermənistan bəzi digər mövzular əlavə etdi və bu, başlıca maneə yaradı. Çünki onlar iki suveren ölkə arasında olan sülh sazişinə dirnaqarası "Dağlıq Qarabağ" məsələsinə daxil etməyi istəyirdilər. Bu, bizim üçün tamamilə qəbul ediləməz idi, çünki dirnaqarası "Dağlıq Qarabağ" Azərbaycanın Qarabağ regionu olub və olacaq, bu, Azərbaycanın daxili məsələsidir. Bu, irəliləyişə nail ola bilməyimizin başlıca səbəbi idi. Onlar bütün bu dövr ərzində həmin müddəanın daxil olunmasını israr edirdilər, bu işə bizim üçün tamamilə qəbul ediləməz idi və biz razılığa gələ bilməyəcəyimizi görürdük.

Bu, ötən ilin sentyabrına - suverenliyimizi tam bərpa edəndək davam etdi. Lakin burada növbəti problem yaranmış. Ermənistan tərəfi fasilə yaratdı və on azı iki ay bizim sərhərlərə münasibət bildirmədi. Çünki bizim sərhərlərin mübadiləsi praktikasi var, hər iki ölkənin xarici işlər nazirləri bununla müntəzəm məşğuldu və bu günədək saziş layihəsinə dair sərhərlərin 7-8 dəfə belə mübadiləsi baş tutub.

Danışıqlar isə bu yaxınlarda bərpa olunub. Mənim Ermənistanın baş naziri ilə görüşüm yalnız iki ay bundan əvvəl olub. Bundan sonra işə xarici işlər nazirləri görüşüb və biz təkliflə çıxış edən Almaniyə və onun Kansleri cənab Şoltsa, habelə Ermənistanın və Azərbaycanın xarici işlər nazirlərini görüşünə evsahibliyi edən xanum nazir Berboka təşəkkürümüzü bildiririk. Deyə bilərəm ki, biz yal-

nız indi mahiyyət baxımından real danışıqlara yaxınlaşırıq. Çünki suverenliyimizin və ərazi bütövlüyümüzün tam bərpasından sonra Ermənistan həmin müddəanı aradan qaldırdı və əlbəttə ki, artıq Qarabağ kolməsinin heç bir aspektini dilə gətirmir. Bununla da ən mühim maneə aradan qaldı və hesab edirəm ki, digər müddəalar razılaşdırıla bilər, çünki orada hər hansı bir yenilik, yeni icad yoxdur, bütün prinsiplər beynəlxalq hüququn normalarına və praqmatik yanaşmaya əsaslanır.

Qazaxıstan tərəfi Ermənistan və Azərbaycan xarici işlər nazirlərinin Qazaxıstanda görüşünün təşkilinə bağlı bizə müraçibət edib. Biz buna razılığımızı vermişik və Ermənistan da buna razı olsa, iki ölkənin xarici işlər nazirlərinin növbəti görüşü Qazaxıstanda baş tuta bilər. Burada bir məqama aydınlıq gətirmək istərdim. Söhbət hər hansı vasitəçilikdən gəlmir. Çünki bu gün sərhədimizdə baş verənə onu nümayiş etdirir ki, bizimlə heç kəsin işi olmadığı, bu vəziyyətin kəminəsi siyasi ambisiyaları naminə istifadə edilmədiyini halda biz gəc-gecə razılığa gələ bilərik.

Beləliklə, biz yalnız platforma, məkan barədə danışıraq. Belə bir təklif üçün Qazaxıstan hökumətinə də minnətdarıq. Hesab edirəm ki, indi biz Ermənistan tərəfinin cavabını gözləməliyik. Amma yenə də müzakirə olunan məsələnin mahiyyətinə qayıdaraq hesab edirəm ki, biz razılışmaya ola bilsin heç vaxt olmadıqı qədər yaxın olacağıq. Çünki işğal dövründə biz razılışmaya heç vaxt bu qədər yaxın olmamışıq. Həmin vaxt biz əsas prinsiplər üzərində razılığa gələ bilmirdik. Məşhur "Madrid prinsipləri", biz heç onları üzərində razılığa gələ bilmirdik. Həmin vaxt bizdə sülh müqaviləsinin layihəsi belə yox idi. Amma indi bu layihə bizdə var. İndi sülh razılışmasının necə olacağını bizdə də bilməliyik.

Hikmət Hacıyev: Ceyms Şar, Böyük Britaniyanın Azərbaycandakı səfiri.

Ceyms Şar: Bildiyiniz kimi, COP26 üç il bundan əvvəl Qazaxıstanın keçirilmişdir. Bizim fikrimizə, COP sədri kimi sizə fürsətlər verilir, lakin, eyni zamanda üzərində öhdəliklər də qoyulur. Sədrin əsas öhdəliyi iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə aparmaq üçün ölkələrin qarşılıqlı əməkdaşlığını artırmaqdır. Həmin vaxtı biz sizə və Muxtar Babayevə müraçibət edərək Azərbaycanın 2050-ci ilə qədər sıfır karbon tullantıları öhdəliyini üzərinə götürməsinə təşviq edirik. Həmin vaxt siz bu öhdəliyin tələblərini yerinə yetirə bilmədiyiniz, lakin ümid edirik ki, sədr olaraq siz bu öhdəliyin tələblərini yerinə yetirəcəksiniz. Firsətlər baxımından biz bu mövzunu artıq qismən müzakirə etmişik. Bu, regionda, Qafqazda, Xəzər hövzəsində, Mərkəzi Asiya regionunda diqqət mərkəzində olmaq üçün bir fürsətdir. İqlim dəyişikliyi nöqtəsində Xəzər dənizinin geri

çəkilməsi, artan səhrələşmə və məm, əlbəttə ki, Mərkəzi Asiyada və Qafqazda müşahidə etdiyimiz səhrələrdən keçən çaylar mübahisələri kimi bu regionun üzvlərinin ekoloji problemləri nəzərdə tutaram. Beləliklə, bu ekoloji problemlərin, regionun ekoloji problemlərinin öhdəsindən konkret nəcə gələcəyinizlə bağlı ideyalarınızı eşitmək mənim üçün maraqlı olardı. Təşəkkür edirəm.

Prezident İlham Əliyev: Təşəkkür edirəm. Həttə COP29-un keçirilməsi bizə həvalə edilməmişdən əvvəl biz ekoloji problemlərlə ciddi məşğul olurduq və iqlim dəyişikliyinə qarşı fəsadları azaltmağa çalışırıq. Siz də doğru qeyd etdiyiniz kimi, hər kos xüsusilə belə vaxt bizə əsas müqaviləni təşkil edən beş prinsipə ortaya qoyduq və onları açıqladıq. Əslində, danışıqlar məhz həmin prinsiplər əsasında başlandı. Ermənistan bəzi digər mövzular əlavə etdi və bu, başlıca maneə yaradı. Çünki onlar iki suveren ölkə arasında olan sülh sazişinə dirnaqarası "Dağlıq Qarabağ" məsələsinə daxil etməyi istəyirdilər. Bu, bizim üçün tamamilə qəbul ediləməz idi, çünki dirnaqarası "Dağlıq Qarabağ" Azərbaycanın Qarabağ regionu olub və olacaq, bu, Azərbaycanın daxili məsələsidir. Bu, irəliləyişə nail ola bilməyimizin başlıca səbəbi idi. Onlar bütün bu dövr ərzində həmin müddəanın daxil olunmasını israr edirdilər, bu işə bizim üçün tamamilə qəbul ediləməz idi və biz razılığa gələ bilməyəcəyimizi görürdük.

Bu, ötən ilin sentyabrına - suverenliyimizi tam bərpa edəndək davam etdi. Lakin burada növbəti problem yaranmış. Ermənistan tərəfi fasilə yaratdı və on azı iki ay bizim sərhərlərə münasibət bildirmədi. Çünki bizim sərhərlərin mübadiləsi praktikasi var, hər iki ölkənin xarici işlər nazirləri bununla müntəzəm məşğuldu və bu günədək saziş layihəsinə dair sərhərlərin 7-8 dəfə belə mübadiləsi baş tutub.

Danışıqlar isə bu yaxınlarda bərpa olunub. Mənim Ermənistanın baş naziri ilə görüşüm yalnız iki ay bundan əvvəl olub. Bundan sonra işə xarici işlər nazirləri görüşüb və biz təkliflə çıxış edən Almaniyə və onun Kansleri cənab Şoltsa, habelə Ermənistanın və Azərbaycanın xarici işlər nazirlərini görüşünə evsahibliyi edən xanum nazir Berboka təşəkkürümüzü bildiririk. Deyə bilərəm ki, biz yal-

lınız indi mahiyyət baxımından real danışıqlara yaxınlaşırıq. Çünki suverenliyimizin və ərazi bütövlüyümüzün tam bərpasından sonra Ermənistan həmin müddəanı aradan qaldırdı və əlbəttə ki, artıq Qarabağ kolməsinin heç bir aspektini dilə gətirmir. Bununla da ən mühim maneə aradan qaldı və hesab edirəm ki, digər müddəalar razılaşdırıla bilər, çünki orada hər hansı bir yenilik, yeni icad yoxdur, bütün prinsiplər beynəlxalq hüququn normalarına və praqmatik yanaşmaya əsaslanır.

Qazaxıstan tərəfi Ermənistan və Azərbaycan xarici işlər nazirlərinin Qazaxıstanda görüşünün təşkilinə bağlı bizə müraçibət edib. Biz buna razılığımızı vermişik və Ermənistan da buna razı olsa, iki ölkənin xarici işlər nazirlərinin növbəti görüşü Qazaxıstanda baş tuta bilər. Burada bir məqama aydınlıq gətirmək istərdim. Söhbət hər hansı vasitəçilikdən gəlmir. Çünki bu gün sərhədimizdə baş verənə onu nümayiş etdirir ki, bizimlə heç kəsin işi olmadığı, bu vəziyyətin kəminəsi siyasi ambisiyaları naminə istifadə edilmədiyini halda biz gəc-gecə razılığa gələ bilərik.

Beləliklə, biz yalnız platforma, məkan barədə danışıraq. Belə bir təklif üçün Qazaxıstan hökumətinə də minnətdarıq. Hesab edirəm ki, indi biz Ermənistan tərəfinin cavabını gözləməliyik. Amma yenə də müzakirə olunan məsələnin mahiyyətinə qayıdaraq hesab edirəm ki, biz razılışmaya ola bilsin heç vaxt olmadıqı qədər yaxın olacağıq. Çünki işğal dövründə biz razılışmaya heç vaxt bu qədər yaxın olmamışıq. Həmin vaxt biz əsas prinsiplər üzərində razılığa gələ bilmirdik. Məşhur "Madrid prinsipləri", biz heç onları üzərində razılığa gələ bilmirdik. Həmin vaxt bizdə sülh müqaviləsinin layihəsi belə yox idi. Amma indi bu layihə bizdə var. İndi sülh razılışmasının necə olacağını bizdə də bilməliyik.

Hikmət Hacıyev: Ceyms Şar, Böyük Britaniyanın Azərbaycandakı səfiri.

Ceyms Şar: Bildiyiniz kimi, COP26 üç il bundan əvvəl Qazaxıstanın keçirilmişdir. Bizim fikrimizə, COP sədri kimi sizə fürsətlər verilir, lakin, eyni zamanda üzərində öhdəliklər də qoyulur. Sədrin əsas öhdəliyi iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə aparmaq üçün ölkələrin qarşılıqlı əməkdaşlığını artırmaqdır. Həmin vaxtı biz sizə və Muxtar Babayevə müraçibət edərək Azərbaycanın 2050-ci ilə qədər sıfır karbon tullantıları öhdəliyini üzərinə götürməsinə təşviq edirik. Həmin vaxt siz bu öhdəliyin tələblərini yerinə yetirə bilmədiyiniz, lakin ümid edirik ki, sədr olaraq siz bu öhdəliyin tələblərini yerinə yetirəcəksiniz. Firsətlər baxımından biz bu mövzunu artıq qismən müzakirə etmişik. Bu, regionda, Qafqazda, Xəzər hövzəsində, Mərkəzi Asiya regionunda diqqət mərkəzində olmaq üçün bir fürsətdir. İqlim dəyişikliyi nöqtəsində Xəzər dənizinin geri

çəkilməsi, artan səhrələşmə və məm, əlbəttə ki, Mərkəzi Asiyada və Qafqazda müşahidə etdiyimiz səhrələrdən keçən çaylar mübahisələri kimi bu regionun üzvlərinin ekoloji problemləri nəzərdə tutaram. Beləliklə, bu ekoloji problemlərin, regionun ekoloji problemlərinin öhdəsindən konkret nəcə gələcəyinizlə bağlı ideyalarınızı eşitmək mənim üçün maraqlı olardı. Təşəkkür edirəm.

Prezident İlham Əliyev: Təşəkkür edirəm. Həttə COP29-un keçirilməsi bizə həvalə edilməmişdən əvvəl biz ekoloji problemlərlə ciddi məşğul olurduq və iqlim dəyişikliyinə qarşı fəsadları azaltmağa çalışırıq. Siz də doğru qeyd etdiyiniz kimi, hər kos xüsusilə belə vaxt bizə əsas müqaviləni təşkil edən beş prinsipə ortaya qoyduq və onları açıqladıq. Əslində, danışıqlar məhz həmin prinsiplər əsasında başlandı. Ermənistan bəzi digər mövzular əlavə etdi və bu, başlıca maneə yaradı. Çünki onlar iki suveren ölkə arasında olan sülh sazişinə dirnaqarası "Dağlıq Qarabağ" məsələsinə daxil etməyi istəyirdilər. Bu, bizim üçün tamamilə qəbul ediləməz idi, çünki dirnaqarası "Dağlıq Qarabağ" Azərbaycanın Qarabağ regionu olub və olacaq, bu, Azərbaycanın daxili məsələsidir. Bu, irəliləyişə nail ola bilməyimizin başlıca səbəbi idi. Onlar bütün bu dövr ərzində həmin müddəanın daxil olunmasını israr edirdilər, bu işə bizim üçün tamamilə qəbul ediləməz idi və biz razılığa gələ bilməyəcəyimizi görürdük.

Bu, ötən ilin sentyabrına - suverenliyimizi tam bərpa edəndək davam etdi. Lakin burada növbəti problem yaranmış. Ermənistan tərəfi fasilə yaratdı və on azı iki ay bizim sərhərlərə münasibət bildirmədi. Çünki bizim sərhərlərin mübadiləsi praktikasi var, hər iki ölkənin xarici işlər nazirləri bununla müntəzəm məşğuldu və bu günədək saziş layihəsinə dair sərhərlərin 7-8 dəfə belə mübadiləsi baş tutub.

Danışıqlar isə bu yaxınlarda bərpa olunub. Mənim Ermənistanın baş naziri ilə görüşüm yalnız iki ay bundan əvvəl olub. Bundan sonra işə xarici işlər nazirləri görüşüb və biz təkliflə çıxış edən Almaniyə və onun Kansleri cənab Şoltsa, habelə Ermənistanın və Azərbaycanın xarici işlər nazirlərini görüşünə evsahibliyi edən xanum nazir Berboka təşəkkürümüzü bildiririk. Deyə bilərəm ki, biz yal-

lınız indi mahiyyət baxımından real danışıqlara yaxınlaşırıq. Çünki suverenliyimizin və ərazi bütövlüyümüzün tam bərpasından sonra Ermənistan həmin müddəanı aradan qaldırdı və əlbəttə ki, artıq Qarabağ kolməsinin heç bir aspektini dilə gətirmir. Bununla da ən mühim maneə aradan qaldı və hesab edirəm ki, digər müddəalar razılaşdırıla bilər, çünki orada hər hansı bir yenilik, yeni icad yoxdur, bütün prinsiplər beynəlxalq hüququn normalarına və praqmatik yanaşmaya əsaslanır.

Qazaxıstan tərəfi Ermənistan və Azərbaycan xarici işlər nazirlərinin Qazaxıstanda görüşünün təşkilinə bağlı bizə müraçibət edib. Biz buna razılığımızı vermişik və Ermənistan da buna razı olsa, iki ölkənin xarici işlər nazirlərinin növbəti görüşü Qazaxıstanda baş tuta bilər. Burada bir məqama aydınlıq gətirmək istərdim. Söhbət hər hansı vasitəçilikdən gəlmir. Çünki bu gün sərhədimizdə baş verənə onu nümayiş etdirir ki, bizimlə heç kəsin işi olmadığı, bu vəziyyətin kəminəsi siyasi ambisiyaları naminə istifadə edilmədiyini halda biz gəc-gecə razılığa gələ bilərik.

Beləliklə, biz yalnız platforma, məkan barədə danışıraq. Belə bir təklif üçün Qazaxıstan hökumətinə də minnətdarıq. Hesab edirəm ki, indi biz Ermənistan tərəfinin cavabını gözləməliyik. Amma yenə də müzakirə olunan məsələnin mahiyyətinə qayıdaraq hesab edirəm ki, biz razılışmaya ola bilsin heç vaxt olmadıqı qədər yaxın olacağıq. Çünki işğal dövründə biz razılışmaya heç vaxt bu qədər yaxın olmamışıq. Həmin vaxt biz əsas prinsiplər üzərində razılığa gələ bilmirdik. Məşhur "Madrid prinsipləri", biz heç onları üzərində razılığa gələ bilmirdik. Həmin vaxt bizdə sülh müqaviləsinin layihəsi belə yox idi. Amma indi bu layihə bizdə var. İndi sülh razılışmasının necə olacağını bizdə də bilməliyik.

Hikmət Hacıyev: Ceyms Şar, Böyük Britaniyanın Azərbaycandakı səfiri.

Ceyms Şar: Bildiyiniz kimi, COP26 üç il bundan əvvəl Qazaxıstanın keçirilmişdir. Bizim fikrimizə, COP sədri kimi sizə fürsətlər verilir, lakin, eyni zamanda üzərində öhdəliklər də qoyulur. Sədrin əsas öhdəliyi iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə aparmaq üçün ölkələrin qarşılıqlı əməkdaşlığını artırmaqdır. Həmin vaxtı biz sizə və Muxtar Babayevə müraçibət edərək Azərbaycanın 2050-ci ilə qədər sıfır karbon tullantıları öhdəliyini üzərinə götürməsinə təşviq edirik. Həmin vaxt siz bu öhdəliyin tələblərini yerinə yetirə bilmədiyiniz, lakin ümid edirik ki, sədr olaraq siz bu öhdəliyin tələblərini yerinə yetirəcəksiniz. Firsətlər baxımından biz bu mövzunu artıq qismən müzakirə etmişik. Bu, regionda, Qafqazda, Xəzər hövzəsində, Mərkəzi Asiya regionunda diqqət mərkəzində olmaq üçün bir fürsətdir. İqlim dəyişikliyi nöqtəsində Xəzər dənizinin geri

çəkilməsi, artan səhrələşmə və məm, əlbəttə ki, Mərkəzi Asiyada və Qafqazda müşahidə etdiyimiz səhrələrdən keçən çaylar mübahisələri kimi bu regionun üzvlərinin ekoloji problemləri nəzərdə tutaram. Beləliklə, bu ekoloji problemlərin, regionun ekoloji problemlərinin öhdəsindən konkret nəcə gələcəyinizlə bağlı ideyalarınızı eşitmək mənim üçün maraqlı olardı. Təşəkkür edirəm.

Prezident İlham Əliyev: Çox sağ olun, çox yaxşı sualdır və bu məsələni qaldırdığınıza görə təşəkkür edirəm. Əvvəla qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycan 1994-cü ildən bəri bütün neft əməliyyatları beynəlxalq ətraf mühit mühafizə standartlarına əsaslanır.

Bizim əsas investorelarımızın dünyanı aparıcı enerji şirkətləridir və sözsüz ki, hər kos onların ətraf mühitə diqqət yetirdiyinin yaxşı bir nümunəsi olduğunu bilir. Söhbət təkcə onların dəniz qurğularında fəaliyyəti zamanı bu məsələyə diqqət yetirmələrindən deyil, eyni zamanda əsas neft və qaz boru kəmərlərinin tikintisi zamanı qurğulara, tsəbağalara və digər heyvanlara göstərdikləri xüsusi qayğıdan gəlir. Həmçinin arxeoloji qazıntılar. Bəzi hallarda onlar mühüm arxeoloji tapıntıları görə marşrutu dəyişməyə məcburiyyətində qalmışlar.

Beləliklə, bu, birinci məsələdir. Digər məsələ ondan ibarətdir ki, müstəqillikdən əvvəl, Sovet İttifaqı, çar Rusiyası dövründə bizim enerji resurslarımız ətraf mühitə heç bir diqqət yetirilmədən istismar olunurdu. Məhz bu minvalla mənimlərdə bizə qarşı ədalətli yanaşma lazımdır. Biz, COP28-i keçirmiş Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri (BƏƏ) və COP30-u keçirəcək Braziliya ilə birlikdə bu formata malik olmaq üçün Azərbaycanın təşəbbüsü idi. Artıq nazirlərin görüşü baş tutub və bu, bizə planlaşdırılmaya kömək edəcək. Çünki 2024-cü ilin noyabrında Bakıda keçiriləcək COP29 bitəcək. Lakin proses davam etməlidir. Biz indi tədbirin hazırlanması və keçirilməsi üçün Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin böyük təcrübəsindən yararlanırıq. Bu üçlükdə birlikdə olmaq bir sinerji, koordinasiya və proqnozlaşdırma yaradır.

İdeyalarla bağlı bizim başqa planlarımız da var, lakin ola bilsin ki, onları açıqlamaq hələ bir az tezdir. Lakin biz sədrliyə özümüzü nümayiş etdirmək, ölkəmizi təqdim etmək fürsəti kimi baxırıq. Baxmayaraq ki, bu məsələ də vacibdir. Biz buna beynəlxalq arenada ən təxirəsalınmaz məsələnin praktiki həllinə töhfə vermək imkan kimi baxırıq. Sizi görməyə şadam, cənab səfir.

Hikmət Hacıyev: Aleksandr Hecazi, İsveçrənin Cenevrə Universitetində Qlobal Ətraf Mühit Siyasəti Proqramının direktoru.

Aleksandr Hecazi: Çox sağ olun. Salam, cənab Prezident. İcazə verin, həmkarlarım kimi, Sizi COP29-a sədrlik münasibətilə təbrik edirəm. Biz İsveçrədə Azərbaycanı çox böyük marağın olduğunu görürük. Siz böyük qonşularla əhatə olunaraq Avrasiyanın mərkəzin-

Ardı 10-cu sahə.

İlham Əliyevin uğur formulu

DÜŞÜNÜLMÜŞ siyasət strategiya və DÜZGÜN taktika diplomatiya

Əvvəlki 9-cu səh.

Çünkü bizim həm dənizdə, həm də quruda nəhəng külək və güneş elektrik enerjisi potensialımız var. Buraya su-elektrik stansiyalarını da əlavə etsək, - sadəcə, Qarabağda və Şorqi Zəngəzurdə son 3 ildə su-elektrik stansiyalarının gücü 170 meqavata yaxın olub və bu, yalnız başlanğıcdır, - beləliklə, biz elektrik enerjisi istehsalı üçün istifadə etdiyimiz qazan əhəmiyyətli bir hissəsini bərpaolunan enerji mənbələri ilə əvəz edəcəyik. Bu, tamamilə realdır. Mənim dediyim bizim planlarımız deyil. Artıq müqavilələr imzalanıb, torpaq sahələri nöinki təkcə seçilib, hətta onlar artıq tikinti üçün də ayrılıb. Ola bilsin bir neçə aydan, maksimum 3-4 aydan sonra biz mənim dediklərimin hamısını öz gözümləz görəyəcəyik.

Azərbaycanda bərpaolunan enerji resurslarının istehsalı 5 qi-qavata qədər artacaq, bu, elektrik enerjisi üçün istifadə etdiyimiz təbii qazın böyük bir hissəsini əvəz edəcək və biz bərpaolunan enerji resurslarından istifadə üzrə hədəfimizə hətta daha qısa müddət ərzində çata bilirik. Əlbəttə, burada olan sinerji ondan ibarətdir ki, elektrik enerjisi stansiyalarına göndərilməyən qənaət edilmiş qaz ona indi ehtiyac olan və gələcəkdə də ehtiyac olacaq Avropaya nəql ediləcək. Lakin Avropanın təkcə buna ehtiyacı olmayacaq. Avropaya əlavə "yaşıl enerji" mənbələri də tələb olunacaq. Çünki Avropa ölkələrinin yaxınlığı nəhəng investisiyaları nəzərə alsaq, onların hələ də çatışmazlığı olacaq. Beləliklə, onlara əlavə enerji tələb olunacaq və biz bunun üzərində çalışırıq. Bildiyiniz kimi, Xəzər dənizində Qara dənizə, oradan da Avropaya doğru gedən "yaşıl kabel" layihəsinin indi texniki-iqtisadi əsaslandırılmasının sonuncu mərhələsidir. Texniki-iqtisadi əsaslandırılma hazır olan kimi biz prosese başlayacağıq. Biz artıq praktiki cəhətdən bu kabelin Mərkəzi Asiyaya qoşulması imkanını da müzakirə edirik. Beləliklə, indi dediyim kimi, biz layihəni genişləndiririk. Çünki layihə Qara dəniz kabeli xətti kimi, yəni Gürcüstanın Qara dəniz sahiliyində uzanan layihə kimi başlamışdır. Biz layihəni Xəzər dənizinə qədər genişləndirdik və indi biz onu daha da Xəzərin şərq sahilinə - Qazaxıstana qədər genişləndiririk.

Qazaxıstanda və Özbəkistanda bərpaolunan enerji resursları ilə bağlı investisiya layihələrinin nəzərə alaraq, nisbətən qısa müddət ərzində bu ölkələr elektrik enerjisi qitliyi yox, elektrik enerjisi profiisiti olan ölkələr sırasına daxil olacaq. İxrac marşrutu isə yəndə Azərbaycan Avropaya gedəcək. Bütün bu məsələlər geosiyasət və regional oməkdaşlıq ilə sıx əlaqədar. Birincisi, Azərbaycan həmişə enerji layihələrini siyasətdən ayırmışdır. Lakin, eyni zamanda onları yalnız müsbət mənada iqtisadi əlaqələndirmişdir. Bizim bütün enerji layihələrində oməkdaşlıq əlaqəsi vardır. Bu gün "Cənub qaz dəhlizi" ilə əhatə olunan ölkələrə nəzər salsanız görürsünüz ki, bu ölkələrin beiziləri arasında mənasibətlər heç də yaxşı deyil. Lakin bu layihələr onları birləşdirir. Bu, müştərik maraqdır. Burada uzadın tərif yoxdur və əslində, enerji sülhə döyür aparır. Tarixdən biz bilirik ki, neft müharibəyə, qan tökülməsinə gətirib çıxarı. İndi isə biz paradıqmanı dəyişirik və hələ ki buna müvəffəq olmuşuq.

Azərbaycan artıq 30 ildir ki, beynəlxalq neft şirkətləri ilə oməkdaşlıq edir. Xəzər dənizinə xarici şirkətləri dətət edən ilk ölkə biz olmuşuq və hesab edirik ki, bizim göləccəyimiz daha da parllaqdır. Biz

qazıntı yanacaqından istifadəni dəyişməyəcəyik, biz bunu etməyəcəyik. Lakin, eyni zamanda, diqqətimizi "yaşıl gündəliyi"ə yönəldəcəyik. Bu suala görə bir daha çox sağ olun. Həmçinin bu məsələni daha da ətraflı müzakirə etsək, yaxşı olardı. Ola bilsin COP29-un keçirilmə tarixinə bir az qalmış mübadilə üçün daha çox ideyalarımız olsun və bu məsələni də bizim konfransdakı gündəliyimizə daxil edək.

Hikmət Hacıyev: Çınq Siao, Şanxay Beynəlxalq Araşdırmalar İnstitutunun Rusiya və Mərkəzi Asiya Araşdırmaları Mərkəzinin direktoru.

Çınq Siao: Təşəkkür edirəm. Salam, cənab Prezident. Sualım Çin ilə Azərbaycan arasında iktirəfli əlaqələrlə bağlıdır. Bildiyimiz kimi, Azərbaycan Cənub və Şimal, Şorqi və Qərb arasında unikal və çox önəmli körpü rolunu oynayır. Trans-Xəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Dəhlizinin inkişafında Çin ilə Azərbaycan arasında oməkdaşlıq perspektivlərini necə görürsünüz? Çox sağ olun.

Prezident İlham Əliyev: Təşəkkür edirəm. Bizim münasibətlərimiz çox uğurlu, qarşılıqlı hörmət və dəstək, hər iki ölkənin ərazi bütövlüyünün tanınması əsasında inkişaf edir. Azərbaycan Tayvanda seçkilərdə münasibətini bildiren ilk ölkələrdən biri olmuşdur. Biz nöinki təkcə bu məsələ ilə bağlı narahatlığımızı bildirdik, biz, eyni zamanda bu seçkiləri qınadıq. Bizim "vahid Çin" siyasətimiz çinli tərəfdaşlarımızla çox yaxşı məlumdur və Çin də həmişə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləmişdir. Beləliklə, biz bizim oməkdaşlıq bir əsası idi. Lakin indi oməkdaşlıq həm siyasi, həm iqtisadi, həm də nəqliyyat sahələrində genişlənir. Mən Prezident Si Cini, yəni pinto dəfələrlə görüşmüşəm və görüşlərimizdən çox yaxşı təəssüratlarla ayrılımışam. Əslində, bu görüşlərimiz bizim münasibətlərə əlavə təkan verir. Biz indi Azərbaycanda sənaye sektorunda investor qismində daha çox Çin şirkətlərini görürük və bunu çox yüksək qiymətləndiririk. Bizim müntəzəm siyasi təmaslarımız var və hər bir ölkə yüksək səviyyəli nümayəndə heyətlərini qəbul etmişdir. Əlbəttə ki, siz də qeyd etdiyiniz kimi, nəqliyyat məsələsi daha böyük önəmə malikdir. Bu gün Trans-Xəzər Nəqliyyat Dəhlizinə heç vaxt olmadıq qədər ehtiyac var. Biz Çindən gələn və Azərbaycandan keçən yüklərin illə-dən-illə artdığını görürük. Yeri gəlmişkən, ötən ay Qazaxıstan Prezidentinin Azərbaycana dövlət səfəri zamanı biz Siandan çıxışı və Bakıya çatmış konteyner qatarının birgə qarşılama mərasimini keçirdik. Beləliklə, bu, ölkələrimiz arasında oməkdaşlığımızın birgə nümayişi idi. Sözsüz ki, Qazaxıstanla Çin daha fəal oməkdaşlıq edir. Lakin Azərbaycanla Çin də oməkdaşlıqlarını çox ümidverici və çox nəticəyünlü şəkildə inkişaf etdirir.

Mənim Örtəli layihəsinin böyük göləccəyinə güclü inanım var. Burada, Azərbaycanda biz faktiki olaraq bütün lazımı infrastrukturunu, o cümlədən müasir, yeni dəniz limanını inşa etmişik. Yeri gəlmişkən, hazırda biz dəniz limanının genişləndirilməsi ərzində işləyirik. Çünki bugünkü 100 min TEU və 15 milyon ton ümumi yuqasıma qabiliyyəti yetərlil olmayacaq. Biz artıq bunu başa düşürük. Biz bunu 25 milyon tona və 500 yüz min, yaxud hətta bir milyon TEU-ya çatdırmaq istəyirik ki, təkcə Çindən deyil, həm də Mərkəzi Asiyadan həcmi artın yükləri qəbul etmək imkanımız olsun. Çünki söylədiyim kimi, bugünkü geosiyasi mühitdə bu marşrutu ehtiyac var. Biz buna institusional dəstəklə bağlı başqa addım

lar da atırıq, çünki fiziki infrastruktur yetərli deyil. Biz artıq Azərbaycan, Qazaxıstan və Gürcüstan arasında birgə müəssisə qurmuşuq. Hazırda biz nəqliyyat marşrutunun rəqəmsallaşdırılması üzərində fəal işləyirik. Gömrük administrasiyamızda sünü intellekt sistemi tətbiq edirik ki, yüklərin emalı daha az vaxt aparsın, yüklər üzərində tam və şəffaf və nəzarət olsun. Beləliklə, demir yolu, dəniz limanlarının və s. inşası ilə yanaşı, hazırda bizim etdiklərimiz bundan ibarətdir.

Siz, həmçinin hazırda Azərbaycan üçün daha az əhəmiyyətli deyilən "Şimal-Cənub" nəqliyyat dəhlizini qeyd edirsiniz. Bizim bu qovşaqa yerləşməyimiz heqiqətən mənə deyirdim, coğrafi lütfüdür ki, hər iki yol bizim ərazimizdən keçir. "Şimal-Cənub" dəhlizinə gəldikdə, artıq biz Rusiya və İran sərhədi ilə birləşdirən demir yolu infrastrukturumuz var. Tezliklə biz yeni demir yolu infrastrukturunu inşa etməyə başlayacağıq, çünki təkcə Rusiyadan Fars körfəzinə azı 15 milyon ton yükün gəlməyini gözləyirik. Əgər biz əks istiqamətdən yük əlavə etsək, düşüncəm ki, 15 milyon ton, sadəcə, başlanğıcdır. Hazırda bizim Şimal-Cənub demir yolumuzun Azərbaycan seqmenti 6-7 milyon ton yük qəbul edə bilir ki, bu, bizim üçün və tranzitlər üçün yetərli. Lakin gələcək üçün bizim əlavə demir yoluna ehtiyacımız olacaq. Artıq biz maliyyəni toplamaq üzərində işləyirik və gələn ildən gec olmayaraq bunun praktiki inşasına başlayacağıq. Faktiki olaraq Rusiya sərhədindən Bakıya qədər olan hissə artıq yenidən qurulur. İndi isə bizim Bakıdan İran sərhədinə qədər olan hissənin yenidən qurulmasına ehtiyacımız var. Bununla bağlı son olaraq bildirim, bu, yollar iki ayrı yol olmayacaq, çünki bu, yüklərin Cənubdan Qərbə və ya Şimaldan Qərbə daşınmasına imkan verəcək. Mövcud infraqurudan istifadə etməklə bu, artıq indi baş verir. Yeni infraqurular isə həcm daha böyük olacaq və əlbəttə ki, bu, Azərbaycanın geosiyasi əhəmiyyətini artıracaq və heç şübhəsiz, bizə əlavə maddi mənəfəət qazandıracaq.

Hikmət Hacıyev: Yoko Hirose, Yaponiyanın Keio Universitetinin professoru.

Yoko Hirose: Cənab Prezident, yaratdığınız bu böyük imkana görə Sizə təşəkkür edirəm. Mən Azərbaycan və keçmiş SSRİ regionu üzrə ixtisaslaşmış professoram. Ötən il mən Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyinin "Diplomatiya ələmi" jurnalı üçün Sizin və atanızın məcburi köçkünlərlə bağlı necə böyük siyasi yürütdüyünüzü dair bir məqalə yazdım. Mən xüsusilə Sizin nailiyyətlərinizə hörmətlə yanaşıram və bu gün bu imkana sahib olmaqdan şərəf duyuram.

Hazırda Azərbaycan və Türkiyə beynəlxalq nüfuzlarını artırır. Mən inanıram ki, Azərbaycan beynəlxalq və regional nüfuzunu artırıdca Zəngəzur dəhlizinin əhəmiyyəti daha da artacaq. Zəngəzur dəhlizinin açılmasına gəlincə, mən belə başa düşürəm ki, Ermənistan və İran ora qarşı çıxır. Azərbaycanın Zəngəzur dəhlizi ilə bağlı baxışı və siyasəti nədən ibarətdir? Bundan başqa, Rusiya bu yaxınlarda sülhməramlı missiyasını Qarabağdan çıxardı. Amma 2020-ci il üçtərəfli Bəyanata əsasən, Zəngəzur dəhlizi açılarda Rusiyanın Federal Təhlükəsizlik Xidmətinin sülhü təmin etməsi nəzərdə tutulur. Bununla bağlı nə baş verəcək? Bundan əlavə, gələcəkdə Qarabağ məsələsi ilə bağlı Azərbaycan-Rusiya münasibətləri necə olacaq? Təşəkkür edirəm.

Prezident İlham Əliyev: Təşəkkür edirəm. Siz bir neçə sual verdiniz, çalışacağam ki, hamısını

cavablandırım. Zəngəzur dəhlizinə gəlincə, qeyd etdiyiniz kimi, bu, 2020-ci il noyabrın 10-da imzalanmış üçtərəfli Bəyanatda açıq şəkildə əks olunub. Bəli, "Zəngəzur dəhlizi" sözü qeyd olunmayıb, lakin deyilib ki, Azərbaycanın şərq hissəsi ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında nəqliyyat əlaqəsi omlmalıdır. Bu sənəd Prezident Putin, baş nazir Paşinyan və mənim tərəfimdən imzalanıb. İndi Ermənistan 3 ildən artıqdır ki, bu müddəanı faktiki olaraq pozur və yenə də deyirəm, onlar bunu özəri imzalayıblar. İndi onlar bu paraqraftan, necə deyirlər, canlarını qurtarmaq istəyirlər. Lakin bu, mümkün deyil. Onlar ne edirlər? Onlar, sadəcə olaraq, Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə quru yolu əlaqəsini qurmaq imkanını bloklayırlar. Bu davranış sözsüz ki, çox məyusedicidir. Üçtərəfli Bəyanatın necə imzalanması ayrı səhhətin mövzudur. Şəraitin necə olduğunu da hər kəs bilir. Amma Ermənistan bəzə nəzirlənməzə işi və buna hörmət edilməlidir. Görəndə ki, proses dayandı, biz faktiki olaraq başqa bir variant axtarmalı olduq və onu tapdıq. Biz İran tərəfi ilə məsləhətləşmələrə başladırıq və İran ərazisində, daha dəqiq desək, Araz çayının cənub hissəsində keçid yolu yaratmaqla bağlı razılığa gəldik. Nəqliyyat üçün bizim cəmi iki körpüyə və ola bilsin demir yolu üçün iki əlavə körpüyə ehtiyacımız var. Yeri gəlmişkən, avtomobil körpülərinin inşasına başlanılıb. Orada hətta Azərbaycandan və İranda yüksək vəzifəli rəsmilərdən keçirildi. Sonda ne olacaq? Ermənistan uduzacaq. Onlar qovşaqları istəyirlər, onu süll qovşağı adlandırılır. Amma sülh qovşağına çevrilmək üçün, ilk növbədə, onlar bizimlə razılaşmalıdırlar. Çünki əgər Azərbaycanla bəzi razılıq verməyə, bu, sadəcə, bir kağız parçası və ya bəyanat olacaq. Bizimlə razılaşma omladın bu, tamamilə faydasızdır. Əfsuslar olsun ki, onlar bunu regiondan çox uzaqda yerləşən müxtəlif ölkələrlə müzakirə etməyə çalışırlar. İşə gələndə isə bunu bizimlə müzakirə etmək istəməzlər. Bizim mövqeyimiz çox ayardır. Üçtərəfli Bəyanata hörmət edilməlidir.

Azərbaycanın əsas hissəsindən Naxçıvan Muxtar Respublikasına Ermənistan ərazisi vasitəsilə quru yolu beynəlxalq nəzarət və təhlükəsizlik mexanizmi ilə təmin edilməlidir. Əgər onlar bəzi səbəblərdən indi Rusiya sərhəd təhlükəsizlik qüvvələrinin omlağını istəməzlər, onlar bunu deməlidirlər. Lakin bir daha deyirəm, onlar bunu özəri imzalayıblar və öz imzalarına hörmət etməlidirlər. Beləliklə, aydındır ki, onlar tranzit ölkə olmaq imkanını itirəcəklər. Onlar heç vaxt tranzit ölkə olmayıblar, məm müstəqil ölkə kimi nəzərdə tutulmuş və heç vaxt olmayacaqlar. Çünki sülh qovşağı ilə bağlı bütün bu fərziyyələr Azərbaycan omladın qətiyyətin real deyil. Əgər düşünürük ki, kimə nə olmaq istəyirlər, onlar elə birini tapmalıdırlar ki, kim bilir, bəlkə də hansısa səbəbə görə 5-7 milyard ABŞ dolları xərcləsin. Halbu ki İran ilə Azərbaycan arasında quru əlaqəsi var, "Şimal-Cənub" Nəqliyyat Dəhlizi tikilir və Azərbaycanla Gürcüstan arasında demir yolu əlaqəsi mövcuddur. Hər halda, gələcəklərini necə planlaşdırmaq onların öz işidir.

Bizim planlarımıza gəlincə isə qeyd etdiyim kimi, tikinti başlayıb. Gələn il biz işğal dövründə ermənilər tərəfindən sökülmüş, Füzulidən Zəngilana gedən demir yolunun in-

şasını tamamlamaqla planlaşdırırıq. Demək olar ki, hazırdır. Bundan sonra avtomobil körpüsü ilə yanaşı, biz İran və oradan gəriyo Naxçıvan demir yolu körpüsü tikməyi planlaşdırırıq. Bu, bizə və digər ölkələrə bu yoldan Fars körfəzinə daşınmalar üçün istifadə etməyi imkan verəcək. Çünki bu, "Şimal-Cənub" nəqliyyat marşrutunun daha bir genişlənməsi olacaq. Çünki Ermənistan yan keçməklə Naxçıvana gələcək, sonra genişlənmə Culfə vasitəsilə İrana və İranda digər yollara doğru olacaq. Eyni zamanda Naxçıvanla Qars arasında demir yolu əlaqəsini qurulmasına dair plan var ki, Türkiyə hökuməti bunu artıq elan edib. Bu, həm də "Şorqi-Qərb" nəqliyyat dəhlizinin bir hissəsi olacaq. Bizim hazırda Zəngilanla cənub demir yolu ilə daşınmaları bugünkü həcmi 5 milyon tona yaxındır. Əgər daha çox yükün olduğunu görsək, o, genişləndirilə bilər. Sözsüz ki, Azərbaycan dünya okeanına birbaşa çıxışı omladın regional nəqliyyat mərkəzi kimi öz mövqeyini gücləndirəcək. Ermənistan isə 30 ildən çox müddətdə olduğu kimi, dalan olaraq qalacaq.

Rusiya sülhməramlılarına gəlincə, Rusiya və Azərbaycan prezident administrasiyaları tərəfindən artıq açıqlama verilib ki, onlar Azərbaycanın Qarabağ regionunu vaxtdan əvvəl tərk edirlər. Bu, Rusiya və Azərbaycan liderlərinin birgə qərarı idi. Mən, həmçinin sizə bu məsələ ilə bağlı necə danışıqlar apardığımız barədə məlumat verə bilərəm. Düşüncəm ki, bu, maraqlı olardı. Mən artıq bir neçə dəfə Azərbaycanlı jurnalistlərlə görüşürdüm və onlara açıqlamaşam ki, noyabrın 9-u günü biz Prezident Putinin vasiyyətliyi ilə, - çünki bizim erməni həkərlərimizlə heç bir təmasımsız yox idi, - üçtərəfli Bəyanatla bağlı danışıqlar zamanı bir neçə telefon danışıqları apararaq üçtərəfli bəyanatın hər bir bəndini razılaşdırdıq. Ona görə də bu, demək olar ki, noyabrın 10-u səhərdək davam etdi. Ona görə biz həmişə deyirik ki, bəyanat noyabrın 10-da imzalanıb. Çünki artıq Bakı vaxtı ilə gecə saat 2 və ya 3-ün yansı idi. Rusiya sülhməramlıları məsələsi təqdim olunmuşdu və Ermənistan mövqeyi ondan ibarət idi ki, onlar üçün vaxt məhdudiyəti omlamaladırlar. Başqa sözlə, onlar orada həmişəlik qalmalıdırlar. Biz bununla razılığa bilmədik və israr etdik ki, vaxt məhdudiyəti omlamalıdır. Bu, hər iki tərəfin razılığa bilməyini on çətin hissələrdən biri idi. Bizim üçün bu, bəyanatın əsas prinsipli hissələrindən biri idi və bizim mövqeyimiz ondan ibarət idi ki, əgər biz buna razılıqmasaq, bəyanat olmayacaq və müharibə davam edəcək. Həmin vaxt bizim qoşunlarımız Xankəndinin yaxınlığında idi. Biz qondarma Laçın dəhlizində faktə nəzarət edirdik və biz Şuşanı əldə edəndən sonra mühasirəyə alınmış 15 min erməni hərbiyinin aqibəti hər kəsə tamamilə aydın idi. Onlar ya təslim omlalı idilər, ya da onlar üçün daha da pis olacaqdı. Biz dedik, yaxşı, əgər heç bir razılıq olmayacağına, biz davam edirik, bir neçə saata Xankəndiyə daxil olacağıq. Beləliklə, Ermənistan razılaşmayıb. Zənnimcə, onlar indi bəli deyirlər ki, biz haqlı idik. Beləliklə, 5 ildən çox vaxt biz tərəf etiraz etməyizi təqdirə uduzduq, əslində, qoşunların çıxarılmasının başlanğıc nöqtəsi oldu. Əgər həmin cədvəlimiz olmasaydı, vəziyyət neçə olardı, biz bunu ancaq təxmin edə bilirik. Amma yenə də qeyd edirəm ki, qoşunların vaxtdan əvvəl çıxarılması Azərbaycanla Rusiya arasında məsləhətləşmələrə əsas qəbul olunmuş qərar idi. Azərbaycan hər zaman beynəlxalq öhdəliklərinə sadıqdır. Bizim mövqeyi-

miz ondan ibarət idi ki, əgər orada 2025-ci ilin noyabrı yazılıbsa, bu, elə 2025-ci ilin noyabrı da omlalıdır. Lakin, eyni zamanda hər iki tərəf - Rusiya və Azərbaycan açıq-aydın başa düşürdü ki, əslində, onlar daha tez tərk edə bilərlər. Lakin yenə də bu, birgə verilmiş qərar idi və düşüncəm ki, bu qərar Rusiya-Azərbaycan əlaqələrini yalnız gücləndirir.

Bildiyiniz kimi, dünən mən Rusiyada idim. Ona görə də biz görüşü müddətində vaxtımızı deyirdik. Mən bu səhər saat 3-ün yarısı qayıtmışam. Bu səbəbdən sizdən görüşü səhər keçirməməyi xahiş etdim. Beləliklə, əminəm ki, bu qərar bizi ələ elan edib. Bu, həm də "Şorqi-Qərb" nəqliyyat dəhlizinin bir hissəsi olacaq. Bizim hazırda Zəngilanla cənub demir yolu ilə daşınmaları bugünkü həcmi 5 milyon tona yaxındır. Əgər daha çox yükün olduğunu görsək, o, genişləndirilə bilər. Sözsüz ki, Azərbaycan dünya okeanına birbaşa çıxışı omladın regional nəqliyyat mərkəzi kimi öz mövqeyini gücləndirəcək. Ermənistan isə 30 ildən çox müddətdə olduğu kimi, dalan olaraq qalacaq.

Hikmət Hacıyev: Kreyq Olfant, Böyük Britaniya Xarici Siyasət Mərkəzinin baş məsləhətçisi.

Kreyq Olfant: Cənab Prezident, belə sıx qrafikdə fikirlərinizi bizimlə bölüşməyə vaxt ayırdığınız üçün Sizə təşəkkür edirəm. İcazənizlə, digərləri kimi, mən də vaxtda və yerində təşkil olunmuş bu cür müzakirələrdə görüşmək üçün yaradılan əvəzlənmə fürsəti görə Sizə və təşkilatçılara minnətdarlığımı bildirim. Sualım artıq qismən cavablandırılıb, ancaq sərhədlərin delimitasiyası barədə, o cümlədən haqqında eşitdiyimiz qayıranları kəndlərlə yanaşı, daha müəkkəb məsələ olan eksklavlar barədə əlavə şərh verə bilərsinizmi? Əlbəttə, heç öntə həftədəki xəbərlərlə çox yaxından izləyirik. İrəliyə aparılan razılaşmaların yerinə yetirilməsi perspektivlərini və ümumi anlaşma mexanizminə təsirinə necə qiymətləndirirsiniz? Bir qədər əvvəl sülh prosesi kontekstində COP29-dən bəhs ediniz. Məna maraqlıdır, bu açıqlama ilə bağlı sual verə bilərsinizmi? Noyabrda COP29-un keçirilməsi 2024-cü il ərzində sülh prosesində ümumi razılaşmanın əldə edilməsinə irəliləyiş üçün əlverişli vasitə kimi görürsünüzümü? Təşəkkür edirəm.

Prezident İlham Əliyev: Təşəkkür edirəm. Düşüncəm ki, COP29-dən əvvəl Azərbaycanla Ermənistan arasında razılaşmanın, on azı baza prinsipləri ilə bağlı razılaşmanın əldə olunması tamamilə realdır. Hesab edirəm ki, baza prinsipləri ilə bağlı razılığa gələmk və sonra məzmunun təfərrüatlarına daha çox vaxt ayırmaq da bir variantdır. Lakin hətta layihə hazır olsa da, düşüncəm ki, bunun üçün hər iki tərəf gərgin işləməli və ola bilsin görüşləri bir gün deyil, bir neçə gün keçirməlidirlər.

Delimitasiya və sülh razılaşması iki ayrı məsələdir. Düşüncəm ki, onları birləşdirmək və bir-birindən asılı etmək yanlış olar. Bunun çox sadə bir səbəbi var. Bizim Ermənistanla sərhədimiz təxminən min kilometrdir, ola bilsin daha çox və ya daha az. Bu sərhədin böyük hissəsi 30 ildən çox işğal altında olub - Kəlbəcərdən, Murvodağdan Araz çayına qədər təxminən 500 kilometrdir. Sovet dövründə hətta bəzi inzibati sərhədlərimiz olanda Ermənistan Sovet Respublikası ilə Azərbaycan Sovet Respublikası arasında inzibati sərhədin bir hissəsi müəyyən olunmuşmuş. Sərhədin

böyük hissəsində məskunlaşma tamamilə omlayıb, dağların hündürlüyü 3500 metrdir, ilin 9 ayı qarlı örtülü olur. Bu, heqiqətdən də çox müəkkəb rəlyefdir. Praktiki nöqtəyi-nəzərdən qısa müddətdə bu sərhədin delimitasiyası mümkün deyil.

Regional məsələlərin digər iki nümunəsi. İki dost ölkə olan Azərbaycan və Gürcüstan, həmçinin iki dost ölkə olan Ermənistanla Gürcüstan 30 ildən çox müddətdə öz sərhədlərinin delimitasiyasını apara bilməyib. Qeyd etdiyim kimi, ona görə yox ki, bizim problemlərimiz var, - həm Ermənistanın, həm də Azərbaycanın Gürcüstanla dost münasibətləri var, - ona görə ki, bu, müəkkəb məsələdir. Bizim Gürcüstanla sərhədimiz, yəni sərhədin razılaşdırılmış hissələri cəmi 70 faiz təşkil edir. Bu, ləng gedən prosesdir, bu proses yüksək dəqiqlik tələb edir. Ona görə də biz Ermənistanla Azərbaycan arasında sərhədin delimitasiyasını gözləyib sonra sülh razılaşması imzalasaq, bizə daha 30 il vaxt lazım olacaq. Bizim təklifimiz bu iki məsələni ayırmaqdan ibarətdir. Bunu deyərək kiminsə bizim mövqeyimizi yanlış şərhləməsinə və ya, necə deyirlər, fərziyyələr irəli sürməsinə istəmirəm. Azərbaycan və Ermənistan 2022-ci il oktyabr Bəyanatı ilə bağlı razılığa gələndə, bu açıq-şərh onu göstərdi ki, bizim əlaqələrimiz yaxşı məlum olan 1991-ci il Alma-Ata Bəyannaməsinə əsaslanacaq. İkincisi, biz dedik ki, Ermənistan qarşı ərazi iddialarımız yoxdur, əgər onların Azərbaycanla qarşı ərazi iddiaları omladın masa. Biz Ermənistanla nümayiş etdirdik ki, əgər onlar Azərbaycana qarşı ərazi iddialarını davam etdirdilər, bizim Ermənistanla qarşı ərazi iddialarımız olacaq. Bunun notəsi necə olacaq, düşüncəm ki, hər kəs başa düşür. Onlar Azərbaycanla qarşı ərazi iddialarını açıq şəkildə aradan qaldırdandan və Qarabağı ölkəmizin tərkib hissəsi kimi tanıyandan sonra əlbəttə ki, bizim tərəfimizdən Ermənistanla qarşı heç bir ərazi iddiası olmayacaq. Mən, sadəcə olaraq, buna aydınlaşdırdım istədim ki, bəzən buradan uzaqda yerləşən ermənilərdən daha çox erməni kimi davranmaq, bizim siyasətimizi və addımlarımızı yanlış təqdim etmək istəyəndə bizim siyasətimiz və mövqeyimiz yalnız praqmatizmə əsaslanır.

Delimitasiyanın Qazaxın işğal olunmuş kəndlərindən başlanması bizim təklifimiz idi. Biz Ermənistan tərəfinə dedik, əgər onlar heqiqətdən də nümayiş etdirmək istəyirlər-sə, ki, bu istiqamətdə irəliləməyə hazırdırlar, bunu etməlidirlər. Çünki bu kəndlər məskunlaşmış kəndlərdir, mübahisə obyektı ola bilər, məskunlaşma omlayan təcələr deyil. Orada azərbaycanlılar məskunlaşmışdırlar və kəndlər işğal edilmişdi. Onlardan biri hətta Sovet İttifaqı dövründə - 1990-cı ildə faktiki olaraq bizə qarşı müharibə başlayanda işğal edilmişdi. Dördüncüsü 1992-ci ildə artıq Sovet İttifaqının süqutundan sonra işğal olunmuşdu. Düşüncəm ki, dövlət sərhədimizin təxminən 10 və ya 12 kilometr artıq delimitasiyası olunmuş hesab edilir. Bu, mühüm məqamdır. Təsədüfi deyil ki, bir çox region və qeyri-region ölkələri artıq buna öz dəstəklərini ifadə edib. Prosesin necə davam edəcəyini görəyəcəyik. Əvvəl qeyd etdiyim kimi, hər iki tərəf konstruktivlik nümayiş etdirdi, hər iki tərəf bu məsələnin həssaslığını, eyni zamanda beynəlxalq hüquqla əhdəliyi başa düşür və düşüncəm ki, eyni yanaşma sonrakı mərhələdə nümayiş olunsun, biz daha sürətlə irəli gedə bilirik.

Ardı 11-ci səh.

İlham Əliyevin uğur formulu

DÜŞÜNÜLMÜŞ siyasət strategiya və DÜZGÜN taktika diplomatiya

Əvvəli 10-cu səh.

Bizim hər zaman pragmatizm nöqteyi-nəzərindən qaldırdığımız bir məsələ də var ki, sərhəd, heç şübhəsiz, prinsiplərə əsasən delimitasiya olunmalıdır. Lakin, eyni zamanda sərhədin elə hissələri var ki, hər iki tərəf üçün problemlər yaradır. Bu, yollar, bözən təhlükəsizlik mexanizmi, bir-birinin ərazilərinin dəriniyinin görünməsi ilə bağlıdır. Ona görə də biz kreativ olmalıyıq. Biz bir xətti tutaraq "kor pişik" kimi bu xətlə getməliyik. Biz xətti əsas kimi götürürük, amma məntiqli olmalıyıq və hər iki tərəf üçün təhlükəsiz, hər iki tərəf üçün rahat olacaq sərhəddə bağlı razılığa gəlməliyik. Baxmayaraq ki, qeyd etdiyim kimi, sərhədin və ətraf ərazilərin böyük hissəsi məs-kunlaşma olmayan yerlərdir, insanların bir-birinə yaxın yaşadığı hissələr var. Onlardan biri məhz həmin 4 kəndin ərazisidir ki, yaşıyış məntəqələri arasında məsafə ola bilsin bir neçə yüz metr və ya ondan da azdır. Biz bu dörd kəndə bağlı məsələni faktiki olaraq İkinci Qarabağ müharibəsindən dərhal sonra qaldırdıq, biz onları heç vaxt unutmuşuq.

Eksklavlar məsələsi başqadır, çünki onlar daha mürəkkəbdir və digər ölkənin öhatə etdiyi ərazidə yerləşir. Buna görə onlara delimitasiya prosesində baxılmalıdır. Əgər Ermənistan tərəfi onları indi - ikinci mərhələdə nəzərdən keçirmək istəyirsə, biz hazırıq. Onlar məsələyə sonra baxmaq istəyirlərsə, biz yenə də hazırıq. Delimitasiya başa çatdıqdan dərhal sonra - hazırda Qazax rayonunun dörd kəndinin sahəsində demarkasiya aparılır. Düşünürəm ki, hər iki tərəf, yeni iki Delimitasiya Komissiyası növbəti addımlar üzərində razılığa gəlməlidir. Biz həmin məsələyə ayrıca epizod kimi baxılmayıb, istəmirik və delimitasiya işini davam etdirmək istəyirik. Təklif edirik ki, iş bəlkə də ən asan hissədən başlasın. Əgər Ermənistan tərəfi ən çətin hissədən başlamaq istəyirsə, məsələni eksklavlar, biz onun üçün də hazırıq.

Hikmət Hacıyev: Stanislav Pritçin, Dünya İqtisadiyyatı və Beynəlxalq Münasibətlər Institutunun Mərkəzi Asiya sektorunun rəhbəri (Rusiya Federasiyası).

Stanislav Pritçin: Cənab Prezident, Siz salamlayıram. Vaxt ayırdığınıza görə çox sağ olun. Azərbaycanın enerji balansı ilə bağlı ohatılı cavablarınızdan sonra sualım öz aktuallığını bir qədər itirdi. Bununla belə cəhd edəyəm. Sual nüvə enerjisi ilə bağlıdır, çünki ətraf mühitə vurulan ziyan baxımından, ola bilsin, o, ən az ziyanlı enerji mənbələrindən biridir. Xüsusən də nəzərə alsaq ki, hətta günəş panellərinin utilizasiyası adətən çox baha başa gəlir. Eyni zamanda ətraf mühitə ziyan vurmadan həmin prosesi təşkil etmək çox çətindir. Bununla belə, hazırda biz nüvə enerjisində xüsusi sıçrayışı görürük. Məsələn, köhnəli reaktorlarda istifadə olunmuş xammalın müasir surətili neytron reaktorlarında istifadəsi mümkündür. Rusiyanın "Rosatom"u bu sahədə aparıcı şirkətlərdən biridir. Bu perspektivdən yanaşaraq xüsusən də nəzərə alsaq ki, Azərbaycanda nəhəng qaz ehtiyatları var və onlar da tükənməyən deyil, uzunmüddətli ekoloji məsələlər baxımından Azərbaycan aşağı gücü olan reaktorlardan və ümumiyyətlə, nüvə enerjisi stansiyalarından istifadəni enerji tələbat sahəsində həll variantı kimi görürmü?

Prezident İlham Əliyev: Sağ olun. "Rosatom" bizə müxtəlif ideyalarla müaricət edib. Bizimlə on-

larla məsləhətləşmələr prosesindəyik. Düzgün qeyd etdiniz, bizim nəhəng qaz ehtiyatlarımız var. Qaz isə bərpaolunan enerji ilə yanaşı, ən təmiz enerji mənbəyi hesab edilir. Bu baxımdan təhlükəsizliyimiz təmin olunub. Hətta indi elektrik enerjisini ixrac edirik. Rusiya ilə mübadilə ömülyatlarını da aparırıq. Bütün il ərzində biz Rusiyaya və geriyyət təminən eyni həcmdə elektrik enerjisini idxal-ixrac edirik. Biz, həmçinin elektrik enerjisini Gürcüstan və onun ərazisi ilə Avropaya ixrac edirik. Daxili istehlakla gəldikdə, bizə əlavə mənbələr lazım deyil.

İkinci arqument ondan ibarətdir ki, həmin məsələ texnoloji inkişaf ki, həmin məsələ texnoloji inkişaf və müxtəssislərin hazırlanması, o cümlədən uzunmüddətli enerji siyasətimizin strategiyasının formalaşdırılması baxımından bizim üçün maraqlı ola bilər. Ona görə biz mövqedən çıxış edərək həmin potensialı qiymətləndirməsinə maraqlılıyıq. Xüsusən də siz qeyd etdiniz ki, hazırda həmin enerji mənbəyi yeni texnologiyalar əsasında heç vaxt görünməyib qədər daha cəlbədi və təhlükəsizdir. Vacib məsələ xərclərə bağlıdır və onları kim qarşılayacaq? Artıq qeyd etdiyim bərpaolunan enerji layihələrinə gəldikdə, onların hamısı xarici sərmayədarlar tərəfindən maliyyələşdiriləcək. Digər sözlə, Azərbaycan bu sahədə bir dollar belə sərmayə yatırmayacaq. Əgər yerli şirkətlər sərmayədar olmaq istəyirlərsə, əlbəttə ki, bu, mümkündür. Lakin Azərbaycan dövləti sərmayədar olmayacaq. Bizim sərmayə yatıracağımız sahə yalnız elektrik enerji şəbəkəsi olacaqdır, çünki biz minlərlə meqavatlı ölçülən külək və günəş enerjisini qəbul etmək üçün elektrik enerjisi şəbəkəmizi gücləndirməliyik.

Nüvə enerjisində gəldikdə, adətən qəbul edilən ölkə xərcləri qarşılayır və bu, çox bahalıdır. İqtisadi nöqteyi-nəzərdən, düşünürəm ki, hazırda hətta kredit sazişi olsa belə, bu cür razılaşma girmək düzgün olmazdı. Əgər kredit sazişi olarsa, siz onu qaytarmalıdır. Ətraf mühitə ziyanı qorunması baxımından, bəli, biz təbii ki, onun tərəfdarıyıq, lakin o dərəcədə olmalı deyil ki, siz müəyyən məsələyə maliyyələşməni başqa mənbələrdən taparaq bir neçə milyard xərcləyirsiniz. Bunların xərc olmasın etmək mümkündür. Bu, əslində, Azərbaycanın mövqeyidir. Biz qapını bağlamırıq, lakin eyni zamanda bu baxımdan o dərəcədə ətraf siyasət də yürütmürük. Biz dəyərləndirmə mərhələsindəyik və əlbəttə, həmin məsələnin əhəmiyyətli hissəsi bazarla bağlıdır, çünki hətta indi qabaqcıl bazarla çıxışı öldürmək üçün biz çox uzun vətə qəbul etməliyik və minlərlə kilometrlik ötürücü xətləri, o cümlədən Qara dəniz dibi ilə xətləri çəkməliyik. Beləliklə, ixrac bazarları təmsalında mümkündür, lakin yerli istehlakla gəldikdə, bu, problem kimi görünür.

Hikmət Hacıyev: Giorgi Qvrımadze, Gürcüstan İctimai Kanalı üzvü və cari işlər redaksiyasının direktoru.

Giorgi Qvrımadze: Cənab Prezident, vaxt ayırdığınıza görə çox sağ olun. Burada olduca maraqlı görüşə mənə dəvət etmiş təşkilatçılara təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. İcazənizlə, mən sualımı regionumuzda aid edirəm. Sualım regional əməkdaşlığımız haqqında olacaq. Bu səhər tələbələrə aparılan reaktorların və ümumiyyətlə, təminatın əsas şərhlərdən biri kimi sabitlik və təhlükəsizlik haqqında çox söhbətlər oldu. Regiona isə məhz bu lazımdır. Bir tərəfdən, biz hamımız pragmatik mövqə tuturuq ki, region daxilində birgə enerji

imkanlarını inkişaf etdirmək üçün səylərini birlişdirək. Məsələn, qeyd etdiniz ki, ənənəvi enerji ehtiyatları ilə yanaşı, Sizin, "yaşıl enerji" ilə bağlı planımız var. Ermənistanın nüvə enerjisi imkanları var. Gürcüstanın və bütövlükdə, regionun su ehtiyatları mövcuddur. Siz enerjinin ötürülməsi imkanları haqqında danışdınız. Digər tərəfdən isə, Siz Türkiyə Prezidenti Erdoğan ilə 2020-ci ildə "3+3" formatını, sülh sazişini və bir çox məsələləri qeyd etdiniz. Ümid edirik, saziş başa tutaçaq. Lakin bütün pragmatik nəticələrə baxmayaraq, Siz dayanıqlı sabitlik və təhlükəsizlik haqqında nə söyləyə bilərsiniz? Bunun regionumuzda olacağına inanırsınız mı? Çünki hər hansı regional əməkdaşlığın mümkün iştirakçıları arasında kifayət qədər mürəkkəb münasibətlər var. Deməli istəyirəm ki, çox mürəkkəb bölgədə tək bir ölkənin inkişafı haqqında danışmaq çətindir. Sizə dayanıqlı regional əməkdaşlıq lazımdır və Sizin fikrinizcə, regionumuzda xüsusən də qaz əməkdaşlığı üçün dayanıqlı platforma hansı ola bilər? Təşəkkür edirik.

Prezident İlham Əliyev: Düşünürəm ki, əgər biz Azərbaycan ilə Ermənistan arasında uzunmüddətli toqşumaya son qoysaq və lap yaxın zamanda sülh sazişini imzalasaq, onda sızın dedikləriniz reallığa çevrilə bilər. Çünki əslində, Cənubi Qafqaz ölkələrinin potensialı artıq məlumdur və biz hansı sahələrdə birgə işləyə biləyimiz de bilirik. Siz elektrik enerjisi sahəsini qeyd etdiniz və üç ölkənin potensialını düzgün müəyyən etdiniz. Bəli, elədir. Lakin əgər biz, məsələn, Azərbaycan ilə Gürcüstan arasında təbii qaz sahəsində əməkdaşlıq buraya əlavə etsək, görürük ki, qarşılıqlı şəkildə faydalıdır və bu gün Gürcüstan təbii qaz təchizatı sahəsində təhlükəsizliyini 100 faizini təmin edir. Gürcüstanda iqtisadiyyatın və sənayenin artımı notiosində istehlak da ləhbəl artır. Biz təchizatımızı hər il artırırıq və hazırda, düşünürəm ki, o, artıq üç milyard kubmetrə çatıb. Gürcüstanın qaz təchizatının təxminən 100 faizini Azərbaycan təmin edir. Potensial qaydada xüsusən də, Gürcüstan üçün qaz qiymətinin çox alverişli və güclü olmasını nəzərə alaraq, Ermənistan da Azərbaycanla qazın ala bilər. Yaxınlıq, infrastruktur baxımından, əlbəttə ki, bu cür əməkdaşlıq təbii olardı.

Biz Zəngəzur dəhlizi haqqında danışanda, onu təkəmə demir yolu və ya avtomobil yolu kimi görmürük, o cümlədən onu potensial qaydada əlaqə, kabel kimi də görürük. Çünki elektrik kəbellərindən biri əgər Ermənistandan keçərsə, ixrac imkanlarımızı artırır. Potensial qaydada, o, hətta qaz boru kəməri də ola bilər, çünki bu gün Naçıxvana təbii qazı təchiz etmək üçün biz İrənlə razılaşmamıza razılaşırıq. Yəni qaz Naçıxvana İran vasitəsilə gedir. Hazırda biz digər boru kəmərinə çəkirik. Türkiyədən Naçıxvana gedən kəməri maliyyələşdiririk və o yolla Azərbaycan qazı nəql olunacaq. Lakin bu, sol qəzağın işi sağ ələ qasımağa bənzərdir. Əgər o, Ermənistandan keçərsə, hamı üçün faydalı olar və əlbəttə ki, çox xərclərə qənaət etmiş olar. Bir çox digər məsələlər də bu cür çözümlə bilər. Bilirəm ki, Ermənistan Qara dəniz dibi ilə çəkəcək kabelə qoşulmaq istəyir, çünki o, əlavə enerji imkanlarını yaradacaq. Lakin onlar Azərbaycanla münasibətləri səliqə-sahməna salmadığına görə qoşula bilmir. Hazırda Azərbaycan, Gürcüstan, Rumıniya və Macarıstan kimi dörd ölkə var və Belqarıstan da qoşulmaq üzrədir. Beləliklə, başqa

yol yoxdur və bu, konsensus əsasında olan qərarıdır. Bu səbəbdən sülh sazişi başlanğıc nöqtəsidir.

Sülh sazişindən sonra gələcəyimizin planlaşdırılmasına gəldikdə, əlbəttə ki, bunu etməliyik. Biz həmin gürcüstanlı homkarlarımızla praktiki əhəmiyyət təşkil edən məsələləri, daşımalar, enerji, potensial ticarət münasibətlərinə aid işlər barədə məsləhətləşməyə başlaymaq üçün üçtərəfli məsləhətləşmə məsələsinə bir neçə dəfə müzakirə etmişik. Lakin Ermənistan hər dəfə imtina edib və gürcüstanlı homkarlar bunu çox yaxşı bilir. Regional əməkdaşlıq bölgə ölkələri ilə yaxşı münasibətlərə əsaslandırmalıdır və düşünürəm ki, bu, Cənubi Qafqaz üçün ən yaxşı ssenariydir. Yeri gəlmişkən, Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında üçtərəfli əməkdaşlıq formatını və müxtəlif nazirliklərin rəhbərləri dövrü olaraq görüşür. Bir sözlə, bütün bunlar mümkündür, lakin sülh sazişi məsələsində bizə nəticə lazımdır. Səmimi desək, nə Gürcüstan, nə Azərbaycan bu gün öz enerji təhlükəsizliyini və ya daşımalar təhlükəsizliyini gəldikdə, hər hansı çətinlikləri üzləsür. Bu, yalnız Ermənistanda çatışmır.

Açıq desək, mənim üçün böyük sual olaraq qalır: nəyə görə önlər Zəngəzur dəhlizinə qarşı bu cür canfəşanlıqla çıxırlar? Nəyə görə onlar bunu təhlükə kimi görürlər? Onlarda bir növ fobiya var və mən bunun izahını bilmirəm. Onlar hətta "dəhliz" sözünə qarşı çıxırlar. Düşünürəm ki, dəhliz süverenliyin pozulması deməkdir. Biz Azərbaycan ərazisindən keçən "Şimal-Cənub" Nəqliyyat Dəhlizindən danışanda, bizdə belə fobiya yoxdur. Dəhliz yaxşı məlum olan beynəlxalq sözdür və önlər Zəngəzur dəhlizinin adını eşitdikcə sanki ağlarını itirirlər. Bir sözlə, bu, çox qorubadır. Lakin bir dəfə qeyd etmək istəyirəm ki, biz gələcək haqqında düşünməliyik.

Hesab edirəm ki, siz düşünməli mühüm məsələləri və sülh sazişindən sonra inkişafın planlaşdırılması məsələsinə qaldırmaq. Bu məqamda mən həmin məsələ haqqında düşünmək üçün, həmçinin homkarlarımızı və iştirakçıları dəvət edirəm. Bəlkə bu cür səssizlik təşkil üçün Gürcüstanda müəyyən qeyri-formal görüşlər, seminar təşkil olunub və potensial araşdırılıb, çünki hazırda biz yalnız baş verib oləcək məsələləri görə bilir. Ola bilər ki, düşünməyimiz bir çox digər məsələlər də ortaya çıxar bilər. Bir sözlə, biz buna məsəbət baxırıq. Düşünürəm ki, regional proseslərdən region ölkələri tərəfindən baxılmalıdır. Yeri gəlmişkən, müzakirə etdiyiniz məsələ əlaqə nümünədir: delimitasiya, Qazaxın dörd kəndinin qaytarılması göstərir ki, biz ikitərəfli qaydada birgə işləyəndə yaxşı nəticələrə nail ola bilir.

Hikmət Hacıyev: Ellen Vasılına, Forum Təşəbbüsü Təşkilatının prezidenti və təsisçisi (Fransa).

Ellen Vasılına: Sağ olun, cənab Prezident. Burada olmaqdan və Azərbaycana yenidən gəlməkdən şərəf duyuram.

Prezident İlham Əliyev: Sağ olun.

Ellen Vasılına: Təşəkkür edirik. Mənim bir neçə sualım var. Lakin düşünürəm ki, əgər icazə versəniz, digər sualları da əlavə edəyəm, çünki düşünürəm ki, Siz sualları əksər hissəsinə artıq cavab verdiniz. Əlbəttə ki, əsas sual belədir: COP-dan nəyə nail olmağın ümid edirsiniz? Lakin yenə də, fikrimcə, Siz bunun da əksər hissəsinə artıq cavab verdiniz. Elədir mi? Həmin BMT-nin 2030-cu ildəki inkişaf məqsədlərinə nail ol-

maq üçün Azərbaycan enerji təhlükəsizliyini, təchizat və tələbatı, dayanıqlı iqtisadi və sosial sahələri hansı şəkildə əlaqələndirmək istəyir? Hansı sərmayələri planlaşdırır? İcazənizlə, buna bir qədər əlavə də deyim. Cənab Prezident, təhsil məsələlərinə toxunmaq, ADA-da görüşdüyümüz gənc tələbələrə ibarət növbəti nəsl qərşindən gələn çağırışlara necə hazırlayırsınız? Sağ olun, cənab Prezident.

Prezident İlham Əliyev: Sağ olun. Düşünürəm ki, burada - ADA-da olmaq təhsil siyasətinin yaxşı təzahürüdür. Həqiqətən, hər kəşə tam aydınlıq ki, yatlırmaq çətin, lakin müasir təhsilə, gənc nəsle yatlrdığımız sarmayədir. Bu, bizim üçün əsas prioritetlərdən biridir. Bizim beynəlxalq təərəfdərlə xüsusi proqramlarımız var. Gənc nəsətimizin aparıcı beynəlxalq universitetlərdə təhsil üçün xüsusi Prezident proqramı mövcuddur. Eyni zamanda Azərbaycan yüksək səviyyədə təhsil prioritetidir. Biz, həmçinin hər ikisini bir araya gətirməyə çalışırıq və hazırda xaricdə təhsil Prezident proqramı əsasında maliyyələşdirilir. Eyni zamanda biz yerli potensiala əsas diqqət yetiririk və yəqin siz bilirsiniz ki, bu yaxınlarda bizim Azərbaycan-İtaliya Universitetinin ayrıca binası olacaq. Onun təməli qaydasında, lakin tikintisi davam edir. Bizim uzun illər fəaliyyət göstərən Azərbaycan-Fransız Universiteti var. Həmin Rusiya Federasiyasının iki universiteti - Moskva Dövlət Universiteti və Tibb Akademiyasının filialları da fəaliyyət göstərir.

Dayanıqlı inkişaf və enerji məsələsinə gəldikdə, düşünürəm ki, iqtisadi göstəricilərimiz və sosial proqramlarımız gələcək ödəməli həlləyə yönəldiyimizi aydın şəkildə bəyənmiş təminat etmək üçün neft və qaz vəsaitlərini yoxsullaşdırmaq istəyirik və əlavə olaraq işsizlik kimi məsələlərin həllinə yönəldiyimizi aydın şəkildə göstərir. Enerji əməkdaşlığımıza başlayanda və neft satışından ilk gəlirləri əldə edəndə Azərbaycan da yoxsulluğun səviyyəsi 50 faizə yaxın idi. Yəni hər iki admdan biri yoxsul idi. Qaçqınlar arasında bu göstərici 75 faizə ötürüldü. Vəziyyəti təsəvvür edə bilərsiniz! Hazırda biz həmin göstəricini 5 faizə qədər azaltdıq. Eyni vəziyyət işsizliklə müşahidə olunur. Hazırda Qarabağda sosial infrastruktur yaradılır, çünki hazırda biz cəddi çağırışla işləyirik. Lakin əvvəllər hər yer o cür idi. Müasir xəstəxanalar, klinikalar, universitetlər, məktəblərin tikintisi üzrə xüsusi proqram var. Bir sözlə, sosial infrastruktur ən vacib məsələlərdəndəndir. Məşğulluğa aid məsələ hər zaman diqqət mərkəzindəndəndir, çünki əhəli artır. İlhbəl bizim ön məsələlərə yeni vətəndaşımız dünyaya gəlir və beləliklə, biz məşğulluq məsələlərində hər zaman diqqətli olmalıyıq. İşsizliyin bu qədər aşağı səviyyəyə düşməsi bizi rahat etməli deyil. Əgər siz inkişaf məsələsinə həll etməsəniz, çətin olacaq. Xüsusən də indi - dördüncü sənaye inqilabı zamanı bir çox ixtisas və peşələrə ehtiyac qalır. Beləliklə, biz cəddi çağırışla işləyəyəyik. Buna görə biz gənc nəsətimizi təhlükəsiz və işsizlikdən qorumaq istəyirik, lakin iki-üç ildən sonra yaranacaq yeni işlərə hazırlanmalıyıq.

Peşə təhsilində xüsusi diqqət yetiririk. Hazırda bütün ölkədə peşə təhsili mərkəzlərinin açılmasına dair xüsusi proqramımız var. Rəyçilərin iqlim şəraiti və ya inkişaf istiqamətindən asılı olaraq məktəblər açırıq. Məsələn, biz turizm yerlərində turizm peşə məktəblərini açırıq. Digər yerlərdə, sənyəyə aid mərkəzlər açılır. Bu, müəyyən elementlərin topluluğudur. Lakin, əlbəttə ki, əsas məqsəd təhsil və

viyyəsinə bu gün olduğu kimi yüksək səviyyədə saxlamaqdır. Bu gün mütləqdir ki, ölkəmizin inkişafına töhfə vermək üçün gənc nəsillər təlimləndirilməlidir. Yadımdadır, ilk dəfə gənclərin xaricə təhsil üçün göndərilməsi proqramına başlayanda müəyyən fikir var idi ki, biz onların geri qayıtması üçün təminat almalıyıq, çünki bu cür olmasa, biz çox vəsait xərcləyəyək və onlar oxuduqları yerdə qalacaqlar. Dedim, yox! Bildirdim ki, biz ölkəmizdə əlaqəli təhsil veririk ki, biz qayıtmağa üstünlük verə bilərik. Beləliklə, hazırda mən görüşürəm ki, Birləşmiş Ştatlarda, Britaniya və Avropanın digər ölkələrində təhsil almış tələbələrə əksəriyyəti geri qayıdır. Bu, onu göstərir ki, biz düzgün yoldayırıq. Biz daha ürəkdan çalışmalıyıq ki, gənc azərbaycanlılar ölkəni tərk etməsin, çünki bu, postsovet məkanında bir çox ölkələrdə problemlərdən biridir. Yəni gənc nəsəl ölkəni tərk etməyə üstünlük verir və sonra əhəlinin azalması ilə üzlaşırınsınız. Bizdə isə əhəli artıdır. Bəzi ölkələrin fərqli problemləri var. Bilmiyəm, hansı problem daha şərtdir. Düşünürəm ki, bizim vəziyyəti daha yaxşıdır, çünki ölkədə əhəli çox olanda, siz daha güclünüz. Lakin siz onları işlə, evlə, layıqlı şəraitlə, səhiyyə ilə təminat etməlisiniz və biz bu işləri görürük. Biz neft və qazın satışından əldə edilən gəlirlərin əksər hissəsini sosial sahəyə yönəldirik. Sağ olun.

Hikmət Hacıyev: Amerika Birləşmiş Ştatlarının Prinston Universitetinin professoru, Diplomatı Tarixi və Təcrübəsi Proqramının direktoru Maykl Reynold.

Maykl Reynolds: Cənab Prezident, bizimlə görüşmək üçün vaxt ayırdığınıza görə bir dəfə təşəkkürümü bildirirəm. Təbii ki, bu görüşünə gətirən və səhər səhərimizi təşkil etdiyiniz görə ADA Universitetinə, xüsusi olaraq, onun rektoru səfir Paşayevə minnətdaram. Bir professor kimi, mən öz gəncələrimiz gələcəyi üçün Azərbaycanda təhsilə bu qədər böyük diqqət yetirdiyinizi eşitməkdən çox məmnun oldum. Bu gün biz əvvəlce bir sıra bacarıqlı azərbaycanlı tələbələrə görüşdük və onlarla əhatəli sərbəst səviyyəni mənə xoş təəssürat bağışladı. Beləliklə, mən bunu eşitməkdən çox şadam. Səfərdən yenio qayıtdığınız və Moskvada Vladimir Putinlə görüşdüyünüzü nəzərə alaraq, mən Yaponiyadan olan homkarımın verdiyi sual davam etdirmək istəyirdim. Siz və biz hamımız bildiyimiz kimi, Rusiya 200 ildən artıq müddətdə bu regionda çox mühüm rol oynayıb və güclü mövqədəndir. Hazırda, ola bilsin, o, öz hərbiçilərinin sayını azaldır. Sülhməramları Azərbaycan çıxarılıb və görüşür, o, Ermənistanda da onların sayını azaldır. Eyni zamanda bir sual yaranır. Regionda Rusiyani əvəz etməyə çalışan bəzi kənar güvvələr və Rusiyanın Cənubi Qafqazda gələcək rolunu əlaqəli fikirlərinizi öyrənmək mənim üçün maraqlı olardı. Cənubi Qafqazda digər kənar güvvələrin rolu barədə şərhlərinizi verərdiniz. Sizcə, bu, necə ola bilər, bu, regionda Azərbaycan üçün hansı faydaları gətirə bilər? Həmin güvvələr hansı təhlükələri gətirə bilər? Təşəkkür edirik.

Prezident İlham Əliyev: Sağ olun. Rusiya Azərbaycanın qonşusudur və bu ölkə ilə müxtəlif sahələrdə bizim çox fəal əməkdaşlığımız var. Dünən Prezident Putinlə görüş zamanı biz həmin məsələləri, iqtisadi əməkdaşlığımızı və xüsusən də daşımalar sahəsində işbirliyimizi geniş şəkildə müzakirə etdik. Əlbəttə ki, əməkdaşlığın böyük hissəsi humanitar sahəyə aid

dir. Azərbaycanda 300-dən artıq rus məktəbi var və insanlar rus məktəblərində təhsil almağa üstünlük verərək onları seçirlər. Bir sözlə, ümumi məsələlərimiz çoxdur və regional ölkə - Qafqaz ölkəsi olaraq, - çünki Qafqazın müəyyən hissəsi Rusiya hüddürləri daxilindəndir, - əlbəttə ki, Rusiya bu regionu heç zaman tərk etməyəcək. Çünki onun özü bu regiona aidir və düşünmürəm ki, Cənubi Qafqazın bütün ölkələri Rusiya ilə qarşılıqlı hörmət, suverenlik, ərazi bütövlüyü və qarşılıqlı maraq əsasında yaxşı münasibətlərin qurulmasında maraqlı olmalıdırlar. Düşünürəm ki, Azərbaycan nümunəsi bunun mümkün olduğunu aydın şəkildə göstərir.

Yeri gəlmişkən, bu, rusiyalı homkarımla dənən müzakirə etdiyimiz mövzulardan biri oldu. Biz əlaqəli format yaratmışıq ki, o, qarşılıqlı şəkildə faydalıdır. Müəyyən fobiya, bəzi stereotip və təşviqat var. Lakin düşünürəm ki, Azərbaycan nümunəsi bunun mümkün olduğunu aydın şəkildə göstərir. Yeri gəlmişkən, bu, rusiyalı homkarımla dənən müzakirə etdiyimiz mövzulardan biri oldu. Biz əlaqəli format yaratmışıq ki, o, qarşılıqlı şəkildə faydalıdır. Müəyyən fobiya, bəzi stereotip və təşviqat var. Lakin düşünürəm ki, Azərbaycan nümunəsi bunun mümkün olduğunu aydın şəkildə göstərir.

Buraya gəlmək istəyən digər güvvələrə gəldikdə, biz buna, əlbəttə ki, xüsusi diqqət yetirməliyik və öz resurslarımızı lazımi qaydada ölməliyik. Demək istəyirəm ki, Azərbaycan olaraq, biz həmin prosesə necə apara bilərik, yaxud ona necə təsir göstərə bilərik. Bizim üçün təsəvvür etdiyiniz kimi, əsas narahatlıq Ermənistanda potensial və mövcud revansit meyillərdir. Bizim narahat olmağa tam haqqımız var, çünki Ermənistan bizə qarşı təəcavüz edib, ərazimizi işğal edib, bir milyon insanı öz evlərindən qovub, ərazilərimizi talayıb və hər şeyi dağıdıb, ərazimizin 20 faizini yerlə yeksan edib.

Beləliklə, Ermənistanda baş verənlərin hamısına çox ciddi yanaşmağın bizim üçün tam haqqımız var. Ancaq biz onların daxili işlərinə və ya uzaqda yerləşən başqa ölkələrə münasibətlərinə heç bir halda qənaət etməyəcəyik. Biz heç vaxt heç bir ölkənin daxili işinə qarışmırıq və bunu bütün qonşularımız bilir. Amma bu, bizim milli təhlükəsizliyimizə bağlı bir məsələdir. Biz Fransanın, Hindistanın və Yunanıstanın Ermənistanı bizə qarşı necə silahlandırıldığına və bunu açıq, nümayişkarane şəkildə etdiyini, sanki bizə nəyisə sübut etməyə çalışdığını görəb, sakit oturub gözləyə bilmərik. Biz, sadəcə, oturub gözləyə bilmərik və biz bu mövqeyi Ermənistan hökumətinə, indi Ermənistanın qayğısına qalmaq istəyənlərə açıq şəkildə bildiririk. Bizə qarşı ciddi təhlükə gərsək, ciddi tədbirlər görməli olacağıq. Bəziləri təhlükəli, bəziləri isə təhlükəli olmayan, amma bu o dərəcədə vacib deyil, həmin silahları Ermənistanla çatdırılır. Ona görə bir daha bu platformadan istifadə edərək Ermənistanla mesajımız budur ki, bunu etməyin. Yenə deyirəm, mənim mesajım qətiyyətlə tələbdir - bəzi bəzi tələblər kimi qəbul edilməməlidir.

Artd 12-ci səh.

İlham Əliyevin uğur formulu

DÜŞÜNÜLMÜŞ siyasət strategiya və DÜZGÜN taktika diplomatiya

Əvvəli 11-ci sahə.

Keyf. Onların nə etməsindən asılı olmayaraq, müdaxilə etməyəcəyəm. Bu, onların həyatı və onların ölkəsidir. Amma onlar bizə qarşı hərbi güc nümayiş etdirəndə, bəzən öz qoşunlarını sərhədimizdə cəmləyəndə biz sakit otura bilmərik. Bu, bizim təhlükəsizliyimizdir və narahat olmağa haqqımız var. Ona görə də mənim onlara və onlardan Azərbaycanca qarşı forpost kimi istifadə etmək istəyənlərə mesajım budur ki, bunu etməyin. Ermənistanı nə qədər silah göndərsən də, onların bizə qarşı heç bir şansları yoxdur. İkinci Qarabağ müharibəsi də bunu nümayiş etdirdi. Comi 44 gün adı insanların, sadəcə, gəzintiyə çıxma bil-mədiyi dağlara çıxdıq və biz bunu yüngül silahlarla etdik, onların ordusunu tamamilə məhv etdik.

Separatizmə son qoyduğumuz bir neçə saatlıq anti-terror əməliyyatı ilə də biz onlara gücümüzü nümayiş etdik. Bizim Ermənistanı qarşı yenə də pis niyyətimiz yoxdur. Bizim onların ərazisinə heç bir iddiamız yoxdur, amma onlar başa düşməlidirlər ki, birincisi, bu silahlar onlara kömək etməyəcək. İkincisi, bu, təhlükəlidir və mənim vəzifəm onlara, həmçinin onların arxasında duran və onları manipulyasiya edənlərə xəbərdarlıq etməkdir ki, bu, həqiqətən təhlükəlidir və onlar mənim dediklərimə qulaq asmalıdırlar. Çünki bilirlər ki, sözlərim qulaq asmalıdırlar. Mənim tövsiyəm budur. Bundan başqa, Ermənistan qlobal qarşıdurma üçün digər bir namizəd ola bilər. Təəssüf ki, bizim sərhədlərimizə yaxın bu hallar da mövcuddur. Beləliklə, bunlardan Qərblə Rusiya arasında qlobal qarşıdurma üçün istifadə oluna bilər və oğor bu, onlar üçün ən yaxşı sənədir, qərar onlarıdır. Ancaq bu, fəlakət ola bilər. Bu gün onlara hər-tərəfli və davamlı dəstək vəd edənlər, oğor ilk güllə sərhədə atılsa, qaçacaqlar. Mən tam əminəm. Avropalı sülh müəhiyyətləri adlanan, bizə qarşı bəzi diplomatik vasitələrdən istifadə edib isə nümayiş etdir-məyə çalışsın, - bilirəm nə nümayiş etdirmək istəyirlər, - ehtiyatda olan hərbiçilər və polisler bizim cavab vermədiyimizə görə bizə min-nətdar olmalıdırlar. Əminəm ki, ciddi bir şey olsa, onlar qaçacaqlar. Deməli, biz vəziyyəti belə görürük və yenə də regionda təhlükəsizliyə, sabitliyə gedən yol Azərbaycan-Ermənistan münasibətlərinin normallaşmasından keçir. Onlar, yəni Ermənistanı nəzərdə tuturam, mənəm qonşu olmağı öyrənməli, qonşularına qarşı ərazi iddialarına son qoymalıdır. Biz bəzi məsələlərdən tendensiyaları görürük. Lakin bu, kifayət deyil. Bu, yalnız sözlərdir və biz onların fikirlərini necə dəyişdirə bilə-cəyini bilirik. 2019-cu ildə deyirdilər ki, "Qarabağ Ermənistanıdır" və bu, müharibənin başlamasına təkan verdi. İndi isə "Qarabağ Azərbaycanıdır" deyirlər.

Bilmiyəm, bəlkə beş ildən sonra ölümcül silahlarla təmin olunanda yenə deyəcəklər ki, "Qarabağ Ermənistanıdır". Biz nə edək? Biz gözləyib bilmərik. Bu məsələni qaldırdığımız üçün təşəkkür edirəm. He-sab edirəm ki, bu, İrəvana mesaj göndərmək üçün yaxşı bir fürsət idi.

Hikmət Hacıyev: Cənab Prezident, təşəkkür edirəm. Bizimlə iki saatdan çox vaxt keçirdiniz və ən vacib sualları cavablandırdınız. Siyahımızda kifayət qədər, xeyli say-da suallarımız var, amma bilirdim ki, həqiqətən çox məşğulsunuz, ancaq bir-iki sual verməyə icazə verə bil-səniz şad olarıq.

Prezident İlham Əliyev: İstifi-raqlar yorulmayıbsa, davam edə bilərəm. Cavablarımda mümkün qə-dər qisa olmağa çalışaram.

Hikmət Hacıyev: İliyan Çifu, Ruminianın Münaqişələrin Qarşısın Alınması və Erkən Xəbərdarlıq Mərkəzinin prezidenti.

İliyan Çifu: Çox sağ olun, cə-nab Prezident. Məni buraya dövt etdiyinizə görə Sizə minnətdaram. Həmçinin Sizi təbrik etməyom ki, rus qoşunları vaxtıdan xeyli tez geri çəkilib. Çox yaxşı haldır ki, işğal bitdikdən 10 il sonra çıxmırlar. Beləliklə, mənim sualım enerji təhlü-kəsizliyi üzrə Avropa İttifaqı ilə or-taq layihəmiz olan Rumiya, Macaristan və sair ölkələrə "tomiz enerji" naql etmək üçün nəzərdə tutulan kabellə bağlıdır. Beləliklə, əs-lində, bildiyiniz kimi, məlumat ka-belləri ilə başqa bir layihəmiz var, sualtı kabel ilə bağlı bir sıra layihə-lər mövcuddur. Geniş Qara dəniz regionu ilə bağlı vəziyyət bu gün kifayət qədər müəyyən deyildir və sual-tı infrastrukturun təhlükəsizliyi üz-rə və təhlükəsizliyi necə yaxşılaşdır-a biləcəyimiz barədə fikirləriniz varsa, "yaşıl enerji"nin daşınması, həm də Qara dəniz regionunun təhlükəsizliyi ilə bağlı şərh verməyinizizi Sizdən xahiş etmək istərdim. Çox sağ olun.

Prezident İlham Əliyev: Düşünürəm ki, bu məsələni, ilk növbədə Qara dəniz ölkələri həll etməlidir. Çünki bizim məsuliyyətimiz yəqin ki, Qara dənizin sahillərinə yaxın bitəcək. Əgər biz özənəvi yanaqcaq layihələrimizə paralellər aparacaq, hər bir ölkə öz boru kəmərinin seqmentinə cavabdehdir. Məsələn, Azərbaycanda heç vaxt boru kəmə-rinə müdaxilə, qeyri-qanuni müdax-ilə, boru kəmərdən oğurluq və ya hər hansı digər xoşagəlməz hadisələr baş verməmişdir. Deməli, hər bir ölkə - Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə öz ərazisində təhlükəsizliyi təmin edib, "Cənub qaz dəhlizi"ndə də əla belədir. Beləliklə, "yaşıl enerji" kabelinə gəlincə, mən əminəm ki, Qara dəniz ölkələ-ri bununla da məşğul olacaq. Biz kömək edə bilmərik, çünki fiziki olaraq orada deyilik. Amma hesab edirəm ki, bu, bir növ hücum, mü-daxiləyə, nüfuzə mərəz qalmamalıdır, çünki bu, heç kimə qarşı deyil. Bu kabel bütün Xəzər dənizi, Qaf-qaz və Qara dəniz ölkələrinin mara-ğındadır. Amma yenə də təbii ki, mən əminəm, müvafiq ölkələr Qara dənizin onların yurisdiksiyasına aid olan hissəsində bununla məşğul olacaqlar.

Hikmət Hacıyev: Laszlo Vasa, Macaristan Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun baş elmi işçisi.

Laszlo Vasa: Cənab Prezident, yenidən burada olmaq fürsəti öld etdiyimiz üçün minnətdarlığımızı bildiririk. Təşkilatçılara təşəkkür edirik. Mən burada olmaqdan və Sizə sual verməkdən çox məmnunam. Suallarımızdan bəziləri cavab-landırılıb, ancaq qısa bir sualım

var. Türkmənistan təbii qazının Azərbaycan vasitəsilə Avropaya çatdırılması imkanlarını necə də-yirləndirirsiniz?

Prezident İlham Əliyev: Əvvə-lə, bu qərar verilsə, onu Türkmə-nistan verməlidir. Əgər onlar Xəzə-rə, oradan da Azərbaycandan keçə-rək Avropaya gedəcək Trans-Xəzər qaz kəmərinə çəkmək barədə qərarə gəlsələr, bizə müraciət edəəcəklər. İndiyə qədər bunu etməyiblər. Tə-bii ki, biz bu layihənin təşəbbüskarı kimi çıxış etməyəcəyik. Çünki ada-tən layihəni resursların sahibi olan ölkə həyata keçirir. Məsələn, Bakı-Tbilisi-Ceyhanın və ya "Cənub qaz dəhlizi"nin təşəbbüskarı və bir növ əlaqələndiricisi məhz Azərbaycan idi və bütün evsahibliyi edəcək döv-lətlərə sazişləri və istehlakçılarla müqavilələri Azərbaycan razılaşdı-rırdı və imzalayırdı. Beləliklə, tran-zit ölkənin layihəni maliyyələşdir-məsi və təşəbbüskarı kimi çıxış etməsinə xatırlamıram. Hələlik Tür-kmenistandan bizə belə bir mesaj gəlməyib, ona görə də buna şərh ver-bilmərəm. Bununla bağlı çoxlu müzakirələr gedir. Ancaq məsləhə-tim odur ki, əvvəlcə müxtəlif amil-ləri qiymətləndirin, birincisi, bunu kim maliyyələşdirəcək? İkincisi, Avropa maliyyə institutlarının ənə-nəvi yanaqcaq layihələrinin maliyyə-ləşdirilməsinə möhüddüyü tələbi qo-yması, bu qazın kimlərdən tərsindən alı-nacağı və qazın Azərbaycana çatdı-rılmasından sonra ne baş verəcəyi ilə bağlı dediklərimi nəzərə alsaq, onda təsisatlarla əlaqəli olmayan mali-yələşdirmə necə olacaq? Çünki bu gün "Cənub qaz dəhlizi" tam doludur. Beləliklə, biz bu gün TANAP-ın və TAP-ın genişləndirilməsi ha-qında düşünürük. Deməli, kimsə-nin bu işi ilə boru kəmərinin çəkilməsi üzrə razılaşmanın baş tutdu-ğunu düşünürsə, bu, əla deyil. Çün-ki ya Bakıdan Avropaya qədər baş-qa boru xətti olmalıdır, ya da bilmi-rəm. Deməli, burada suallar çoxdur və cavab yoxdur. Ona görə də şərh-lərim buna əsaslanır.

Hikmət Hacıyev: Jakub Korej-ba, Polşanın Avrasiya Araşdırmalar Mərkəzinin qeyri-rezident tədqiq-atçısı.

Jakub Korejba: Cənab Prezi-dent, təşəkkür edirəm. Yenidən bu-rada olmaq çox xoşdur. Tarixi hadi-sən şahidi olan bir alim və nəzə-riyyəçi üçün bu, sevincli anlardır, çünki burada şahidi olduğumuz şey gələcəyin qurulmasıdır. Mən Polş-a dan gəlirəm, o ölkədən ki, həmişə maraqlı qonşulara malik olub və coğrafi məsafələrə baxmayaraq, ö-lkələrimizi bir-birinə bənzədən də budur. Bu, mütləq olaraq optimist bir fikir deyil, çünki son bir neçə ay ərzində gördüyümüz kimi, Sizin qonşularınızın heç də hamısı sülh, tərəqəti, öməkdaşlıq və firavanlıqda maraqlı deyil. Ona görə də Sizə

sualım budur, Sizcə sülh prosesi za-manı erməni tərəfdarlığının qeyri-konstruktiv mövqeyi, sadəcə ola-raq, teatr oyunu kimi danışıqlar mövqeyinin bir hissəsi idi? Yoxsa daha uzunmüddətli strategiyadır? Bu, belə davam edərsə, İrəvanın bu təklifi rədd etməkdə davam edəcə-yi və regionda sabitliyi pozmaq üçün xarici qüvvələri işə cəlb edə-cəyini halda B planı varmı? Bilirdim ki, Azərbaycanın strateji sərbəst çə-xəm. Bunu bir neçə dəfə sübut etmi-siniz. Bəs, səbrinizə məhəl qoyul-ması və ondan sui-istifadə edilərsə, belə bir hal üçün alternativ strategi-ya varmı? Çox sağ olun.

Prezident İlham Əliyev: Alternativ strategiya yalnız silahlanma yarınışını davam etdirmək ola bilər, bizim başqa seçiminiz yoxdur. Biz buna üstünlük vermirik, xüsusilə nə-zərə alsaq ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası üçün çoxlu mali-yəyə ehtiyacımız var. Amma biz sülh razılaşmasına nail olmasaq, bu o deməkdir ki, Ermənistan, qeyd etdi-yini kimi, başqa bir şey planlaşdır-ırlar. Onlar bu prosedon yalnız vaxt qə-zanmaq üçün istifadə edirlər. Bu-nunla belə, inancaq üçün kifayət qədər əsaslı səbəblərimiz var. Bax-mayaraq ki, biz buna əmin deyilik. Tarixi nəzərə alsaq, biz 1992-ci il-dən 2020-ci ilə qədər danışıqlar pro-sesində olmuşuq, əslində isə Ermə-nistan bu danışıqlardan yalnız işğal möhkəmləndirmək və işğal də-fakto əbədi etmək üçün istifadə edib.

Bu, onların planı idi və indi biz nəinki daha çox təhlil edirik, hətta Ermənistanın daxili siyasətini izlə-yəndə bir daha əmin oluruq ki, on-lar indiki hökumət də daxil olma-qla, ərazimizin bir santimetrini belə azad etməyi planlaşdırmırdılar, çünki indiki iqtidarı necə davran-ması heç kimi qaşdırmalı deyil. Mən Qərbdəki bəzi erməni tərəfdar-larından necə cəsarətli olduqları-ını eşidəndə həmişə deyirdim ki, onların cəsarətinin əsasını nə təşkil edirdi? 2020-ci ilin sentyabrı, no-yaabrı olmasaydı, bu gün yenə də Xankəndi "Qarabağ Ermənistan-ıdır" deyə bağırmağa davam edərdi-lər. Beləliklə, biz onları cəsarətli etdik, cəsarətli addımlar atırlar, çox konstruktiv olduqları üçün deyil, çox açıq və səmimi olmaqdan qor-xduqları üçün düşünməyiblər, de-məli qorxurlar. Bilirsiniz, qorxmamaq üçün bizimlə sülh bağlamalıdırlar. Biz də görəyəyik, çünki de-diyim kimi, qondarma "Dağlıq Qa-rabağ" faktı müzakirələrdən çıxarı-lıb, onlar razılaşdırılabilir ki, bu, sülh sa-zışında olmayacaq. Deməli, bu, o deməkdir ki, əsas məne artıq burada deyil və o qədər də vacib olma-yan terminologiyaya sadiq olsalar və biz açıq şəkildə görəyəyik ki, onlar yenə də bu vaxtdan istifadə edərək daha çox silah öld etmək və sonra yenidən bizə hücum etmək

istəyirlər. Amma biz onlara bu şan-sı verməyəcəyik, çünki bu, tamami-lə aydındır. Bir daha demək istəyir-əm ki, onları bizə qarşı yönəltməyə çalışanlar böyük səhv edirlər. De-məli, bizim artıq 30 ilə yaxın işğal-a bağlı çox acı təcrübəmiz var. Biz gələcəyimizi real vəziyyətə əsasla-naraq planlaşdıracağıq. Beləliklə, biz prosesi belə görürük. Ona görə də düşünürəm ki, ilin sonuna qədər bu, tamamilə aydın olacaq. Yəni sülh sazişi imzalanmasa, dediyim kimi, silahlanma yarışını davam etdi-rilməlidir. Yaxşı, əgər onlar sülh razılaşmasını istəməyibsə, biz bu mü-qaviləyə də yaşaya bilirik, amma bu razılaşma olmadan bizimlə yana-sı yaşamaq onlar üçün rahat olacaq-mı? Mən belə düşünürəm.

Hesab edirəm ki, beynəlxalq hü-buca əsaslanan şərtləri razılaşdır-maq bizim marağımızdan daha çox onların marağındadır və göndərdiyi-məz bu təkliflərdə, və şərtlərdə qə-bul edilə bilməyəcəkdir heç nə yox-dur. Yalnız onlar şüurla davranmalı və ölcətməz şeyləri tələb etməməli-dirlər. Həm də onların bilməsi və onlara dəstək olanlar üçün vacibdir ki, 30 illik işğala və İkinci Qarabağ müharibəsinin nəticəsinə göz yu-mulmamalıdır. Heç kim özünü heç bir şey olmamış kimi aparmamalıdır. Müharibənin nəticəsi həmişə müharibədən sonrakı vəziyyətə tə-sir edir. Bizim vəziyyətimizdə isə biz üstünlük tərtinə Qələbəmizdən istifadə etmirdik. Müharibə zamanı söz verdiyim kimi, dayandıq və de-dim ki, ərazimizi tərkməyimizlə bağlı bizə bir vaxt deyini, dayanaq, və biz dayandıq. Bu, cəmi dörd ildir və sonra Dağlıq Qarabağda qon-darma prezident seçkiləri keçirib qon-darma prezident seçəndə, Moskva-dan bir kriminal olibax oraya gəlib özüni hansısa ölkənin baş naziri ki-mi aparmağa və terroru maliyyələş-dirməyə, həmçinin müxtəlif insan-ları təhdid edərək Qarabağda nüm-a-yişkarəne şəkildə bizə məhəl qo-y-mamağa başladılar. Onlar bilməli idilər ki, biz buna dözməyəcəyik və biz onlara mesajı dəfərlərlə birbaşa və digər kanallarla Brüssel vasitə-silə çatdırdıq: odla oynamayın. Biz istə-nilən vaxt suverenliyi bərpə edə bilirik və heç kəs bizə mane olma-yacaq və bu, baş verdi. Bu, 23 saat deyil, bir neçə saat davam etdi. Yal-nız prosedurları yekunlaşdırmaq üçün 23 saat lazım idi, bu, 10 saat-dən az davam etdi. Beləliklə, bu, on-diyim kimi, qondarma "Dağlıq Qa-rabağ" faktı müzakirələrdən çıxarı-lıb, onlar razılaşdırılabilir ki, bu, sülh sa-zışında olmayacaq. Deməli, bu, o deməkdir ki, əsas məne artıq burada deyil və o qədər də vacib olma-yan terminologiyaya sadiq olsalar və biz açıq şəkildə görəyəyik ki, onlar yenə də bu vaxtdan istifadə edərək daha çox silah öld etmək və sonra yenidən bizə hücum etmək

ərazisini istəmirik, bizim istədiyi-miz yalnız öz ərazilərimizin tam və əbədi nəzarətimizdə olmasıdır.

Hikmət Hacıyev: Karlo Mari-no, İtaliyanın Milan şəhərində İtali-ya-Azərbaycan Assosiasiyasının vitse-prezidenti, "Eurasianews"un təsisçisi və direktoru.

Karlo Marino: Cənab Prezi-dent, məne verdiyiniz şərfə görə təşəkkür edirəm. Mən Azərbayca-nın dostuyam, həm də Miland İta-liya-Azərbaycan Assosiasiyasının vitse-prezidentiyam. Sualım budur ki, İtaliya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin hazırkı durumu ha-qığında nə düşünürsünüz? Ölkələri-miz arasında "yaşıl iqtisadiyyat" sa-hələrinə öməkdaşlıq imkanları mövcuddurmur? Çox sağ olun.

Prezident İlham Əliyev: Mü-nasibətlər əladır. İtaliya bizim ən yaxın tərəfdarlarımızdan və dostla-rımızdan biridir. Avropa İttifaqında nəinki yaxşı və etibarlı tərəfdardır, bizim çox fəal siyasi əlaqələrimiz var. Mənim İtaliyaya səfərlərim və İtaliya Prezidentinin Azərbaycana səfəri tərəfdarlığımızın gözəl nü-münəsidir. Bu gün İtaliya Qarabağ-da və Şərqi Zəngəzürdə fəaliyyət göstərən aparıcı ölkələrdən biridir.

Əslində, İtaliya hazırda fəali-yət göstərən şirkətlərin sayına görə Türkiyə şirkətlərindən sonra ikinci-yədir. Onlar çox mühüm layihə-lər üzərində işləyirlər. Məsələn, mədəni irsin bərpası üzrə Ağdamda dağıdılmış Qarabağ xanının sarayın-ın, işğaldan azad edilmiş müxtəlif şəhərlərdə məscidlərin bərpası ilə məşğuldurlar. Beləliklə, iqtisadi öməkdaşlıq əladır. İtaliya bizim əsas ticarət tərəfdarımızdır. Azər-baycan nefti isə İtaliyanın neft ist-hlakının əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. Həm də hesab edirəm ki, Azərbaycan İtaliyaya qaz təchiz edə-n ölkələr arasında ikinci və ya üçüncüdür. Mən, sadəcə, əladır de-bilirdim. Həmçinin ADA və beş apar-ıcı İtaliya universitetinin birgə yar-adıldığı İtaliya-Azərbaycan Univer-siteti həm də dərin siyasi və mədə-ni əlaqələrlə əsaslanır.

"Yaşıl enerji" ilə bağlı biz İtali-ya şirkətləri ilə işləməkdən məmn-ulan olacağıq. Bunu hələ ki, başla-mamışıq. Amma burada potensial mövcuddur. Yeri gəlmişkən, enerji sahəsində İtaliya şirkətləri bizim əsas tərəfdarlarımızdır. Məsələn, məşhur "Ansaldo" şirkəti hazırda Mingəçevirdə tikilən 1300 meqavata yaxın gücü olan elektrik stansiya-sı üçün turbinlərin təchizatçısıdır. İtaliyanın digər şirkətləri, məsələn, "Maire Tecnimont" böyük sənaye sahəsinin podratçısı idi. Həmçinin neft emalı zavodumuzun təmirində bizə kömək edir. Beləliklə, bu, hə-qiqətən çox möhkəm və ildən-ildə böyüyən çoxşaxəli təməldir. Özü-nüzi Azərbaycanın dostu adlandırdığımız üçün təşəkkür edirəm. İtali-yada çoxlu dostlarımız var. Onların hamısını ən xoş salamlarımı çatdı-r-mağınızı xahiş edirəm.

Hikmət Hacıyev: Əbdüüləziz Məhəmməd Əl Hor, Qətərin Xarici İşlər Nazirliyinin Diplomatiya İnstititutunun direktoru, səfir.

Əbdüüləziz Məhəmməd Əl Hor: Cənab Prezident, çox sağ olun. Əslində, mən soruşmaq istərdim ki, Azərbaycan karbohidrogen iqtisadiyyatına əsaslanan bir ölkə olduğundan struktur baxımından iqtisadi inkişafın ekoloji dayanıqlılı-ğının tarazlaşdırılmasında üzlaşdı-yı əsas çağırışlar hansılardır? Bilirdim ki, bu suala qismən cavab vermisi-zin. Ola bilsin, biz digər çağırışları da əlavə edərdik.

Prezident İlham Əliyev: Biz iqtisadiyyatımızı artıq müəyyən dər-cədə şəxələndirə bilmişik. Hazır-da neft və qaz ümumi daxili məhsu-la yarıdan azını təşkil edir. Lakin ixracımızın təxminən 95 faizi neft

və qazdır. Beləliklə, bizim əsas məqsədlərimizdən biri hazırda ixrac-ımızı şəxələndirməkdir. Bu, asan olmayacaq. Çünki dediyim kimi, qaz hasilatı və ixracı artacaq. İqtisadiyyatın digər sahələrində ixrac üçün bizə bazarlar lazımdır. Bizim problemimiz ondan ibarətdir ki, müəyyən məhdudiyyətlər və kvota-lar səbəbindən Avropa bazarına, Avropa İttifaqının bazarına və sair yerlərə asan çıxışımız yoxdur. Bi-zim üçün əsas bazarlar qonşu ölkə-lərdir. İlk növbədə, Rusiya qeyri-enerji məhsulları üçün əsas bazarı-mızdır və həm də Türkiyə. İxracı-mızı şəxələndirmək üçün təkcə məhsul istehsal etmək kifayət deyil, bizim çıxışımız da olmalıdır. Ancaq bunun üzərində işləyirik.

İqtisadiyyatımızın digər sahə-lərinə göldikdə isə nəqliyyatla bağlı ümidlərimiz böyükdür. Artıq dediyim kimi, dəhlizlərin bu qovşağı böyük iqtisadi fəallıq yaradacaq. Həm də biz bu nəqliyyat marşrutla-rını təkcə əsaslaşdırma və tranzit kimi deyil, həm də marşrutda sona-yə qurmaq imkanı hesab edirik. Ona görə də ümid edirik ki, bölgədə istehsalçılar gəlib bu layihələri həya-tə keçirəcəklər. Biz indi Əldətdə azad iqtisadi zonanın fəal inkişaf mərhələsindəyik, zonada artıq rezidentlər toplaşır. Beləliklə, biz iqtisadiyyatın digər sahələrinin inkişafı üçün əlimizdən beləni etməyə çalışırıq. Rəqəmsal transformasiya da onlardan biridir. Sənayenin inkişafı indi daha çox elmi yanaşmaya əsas-lanır, çünki dediyim kimi, məşğul-luq və Dördüncü Sənaye İnkişafına gəlincə, əla yerli gəlmişkən, Davos Ümumdünya İqtisadi Forumu Dör-düncü Sənaye İnkişafı üzrə regional mərkəzlərdən biri kimi Azərbaycanı seçib. Bir sözlə, bu da gördüyü-müz işlərlə verilən qiymətin əlamə-ti idi. Bərpəolunan enerji mənbələri haqqında həqiqətən də müzakirə etmək üçün böyük potensial var. 157 gigavatt potensial yalnız dəniz-də mövcuddur. İndi bir çox şirkət bizimlə işləyir və dediyim kimi, bü-ni bunları mənimsəmək üçün şə-bəkəimizi gücləndirməliyik. Ona görə də gələcəyin proqnozlaşdırıla-biləcəyini düşünürəm.

Hikmət Hacıyev: Loren Vinat-ye, İsveçrə Humanitar Dialog Mərkəzinin regional müvafiri.

Loren Vinatye: Günortanıx xeyir. Əvvəlcə bir şərh vermək istərdim ki, mən humanitar dialog mər-kəzində işləyirəm. Bu, vasitəçilik təşkilatıdır və mən Sizinlə tam razı-yam, daha az vasitəçi sülh prosesi üçün daha yaxşıdır. Ona görə də nə vaxtsa işimi dəyişə bilərəm. Sizə Türkiyə ilə bağlı bir sual vermək istərdim. Mən Ermənistanda tez-tez oluram və bəli, Ermənistan siyasi baxımdan dalana dirənib, iflic və-ziyyətindədir. Necə düşünürsünüz, Azərbaycan Ermənistan Türkiyə ilə daha çox körpü qurmasına im-kan yarada, Ermənistanı irəliyə doğru addım atması üçün lazım olan bu fürsəti verə biləmi?

Prezident İlham Əliyev: Bəli, Ermənistan və Türkiyə münasibə-tlərinin normallaşması prosesi çərçi-vəsində hazırda iş gedir və biz bunu dəstəkləyirik. Biz açıq şəkildə bil-dirdik ki, Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin normallaşmasına tə-rəfdarıq. Yəqin bilirsiniz ki, Ermə-nistanın təkcə Azərbaycana deyil, Türkiyəyə də ərazi iddiaları var və bu məsələ də mütləq həll olunmalı-dır. Əminəm ki, bilirsiniz, Ermənis-tanın milli rəmzi Ağrıdağ dağıdır, onların "Ararat" adlandırdıqları dağ Türkiyədə yerləşir. Məncə, bu, qə-tiyyən qəbuləndirilməlidir. Mənim şəxsi fikrim belədir ki, onların cə-miyyətlərinə bu cür mesaj vermələri tamamilə yanlışdır.

Arde 13-cü sahə.

İlham Əliyevin uğur formulu

DÜŞÜNÜLMÜŞ siyasət strategiya və DÜZGÜN taktika diplomatiya

Əvvəli 13-cü səh.

Biz müvafiq tarixləri, rəqəmsal nəqliyyat sistemi olan, proqnozlaşdırıla bilən ömükdəşliqlə ehtiva platforma yaratmalıyıq ki, bütün sanksiyalar və qadağalar götürüldükdən sonra da bu yoldan istifadə edilsin. Beləliklə, biz bunu etməyə çalışırıq.

Hikmət Hacıyev: Krşevan Antun, Xorvatiyanın İnkişaf və Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun baş ömükdəşi.

Krşevan Antun: Zati-aliləri cənab Prezident, çox sağ olun. Burada olmaq şərəfidir. Sizin nitqinizi dinləyərkən mən Xorvatiyadakı tariximizi xatırladım. Bizim ortaq cəhətlərimiz çoxdur: örazimizizin 20 faizi işğal edilib, yüz minlərlə qaçqınımız olub. Odur ki, mən şəxsi cəsarətimizə və ölkəmizi azad etdiyinizə görə Sizi və Azərbaycan xalqını təbrik etmək istəyirəm. On ildən artıqdır ki, Azərbaycana gəlib-gedirəm. Mən yeni enerjinin şahidiyəm və inanıram ki, indi Sizin ölkənin yüksəlişi üçün ən münasib vaxtdır. Sizə uğurlar arzulayıram. Beləliklə, qısa bir sual: Enerji layihələrinin, TANAP və TAP layihələrinin genişləndirilməsi baxımından, Adriatik-lon körəmini nəzərə alaraq, TAP körəmini nəzərə almaq planı varmı? Çünki bu, Azərbaycan qazının Xorvatiyaya çatdırılmasını təmin edə bilər. Çox sağ olun.

Prezident İlham Əliyev: Əvvəlcə, ölkəmiz haqqında dediyiniz xoş sözlərə görə təşəkkür edirəm. Bunu yüksək dəyərləndirirəm. Adriatik-lon boru körəmi ilə bağlı qeyd etdiyim ki, onun qarşısında ciddi problemlər var. Birincisi, bu layihə Avropa İttifaqının ümumi maraqlarını layihələri siyahısına daxil deyil. Ona görə də ona dəstək yoxdur. İkincisi, çox çətin bir ərazidə belə infrastruktur layihəsi qurmaq üçün həmin layihənin üç ölkəsinin istehlak edə biləcəyi təbii qazın həcmi çox aşağıdır. Siz mənə də məlumat verməlisiniz ki, orada dağlar var və sair. Deməli, bu günə qədər həyata keçirilməsinin səbəbi budur. Alternativ varmı? Bəli, alternativ var və biz bunun üzərində işləyirik. Təbii ki, əgər kimsə Adriatik-lon boru körəmini tikəcəksə, biz birmənalı olaraq tədarüklə başlayacağıq, çünki bizim əlavə qaz ehtiyatlarımız var. Əgər bu, baş verməyə Xorvatiyaya, oradan isə sizin qonşularınıza - Bosniya və Herseqovinə və Monteneqroya çıxış Macarıstan ərazisindən ola bilər. Çünki biz Macarıstana qaz tədarükünü artıq bir neçə ay əvvəl başlamışıq. Düşünürəm ki, sizin bazar da daxil olmağın yolu budur.

Bildiyimə görə, Xorvatiya və Azərbaycan hökumət nümayəndələri artıq bunnunla bağlı məsləhətləşmələr mərhələsindədir. Ona görə də hesab edirəm ki, bu, daha real yoldur, çünki artıq dediyim kimi, biz fiziki olaraq Macarıstandaydıq. Biz faktiki olaraq Bolqarıstan vasitəsilə də artıq Serbiya bazarına daxil olmuşuq ki, bu da digər qonşular üçün marşrut ola bilər. Ona görə də düşünürəm ki, biz daha tez və daha az xərclə həyata keçirilə bilən variantları araşdırmalıyıq.

Hikmət Hacıyev: Con Roberts, Böyük Britaniyanın Methinks şirkətinin enerji təhlükəsizliyi üzrə mütəxəssisi.

Con Roberts: Bu gün bizim burada olmağımıza və sülh prosesində göstərdiyiniz səylərə görə çox sağ olun. Sizin və ermənilərin razılığa necə nail ola biləcəyini gözləmək çox çətin idi. Odur ki, nisbətən tezliklə buna nail olaçağımıza dair fikirləri eşitmək çox ruhlandırıcıdır. Buna görə təşəkkür edirəm. Soruşmaq istədiyim sual, əslində, COP və enerji keçidi ilə bağlıdır. Sizcə, Azərbaycan öz enerji keçidi yolunda bərpə edilən enerji mənbələri

ilə mədəmən yanaqları, xüsusilə də təbii qaz arasında nisbət nədir?

Prezident İlham Əliyev: Düşünürəm ki, mən artıq önəməli yenaçağı və bərpə edilən enerji mənbələri arasında düzgün tarazlıq haqqında məsələyə toxunmuşam. Hesab edirəm ki, Azərbaycan bunun gözəl nümunəsidir, çünki nəhəng təbii qaz yataqlarına malik olmaq bizim üçün ən azı 100 il ərzində özümüzü və müvafiq tərəfdaşlarımızı təmin etməyə kifayət edəcək. Biz eyni zamanda bərpə edilən enerji mənbələri ilə təbii qaz arasında balanslaşdırılmış enerji tədarükü yaratmaq istəyirik. Sadəcə, onu qeyd etdim ki, Günəş və küləyin olması bizim üçün böyük bir fürsətdir. Bakılılar gəcə-gündüz öson küləkdən bəzən şikayətlənirlər. Təxminən ildə 300 gün külək bir vətəndə, amma indi o, Xəzər dənizindən nəinki təmiz hava, həm də təmiz enerji gətirəcək. Ona görə də düşünürəm ki, bir neçə ildən sonra biz dediklərimin şahidi olacağıq. Daha əvvəl qeyd etdiyim kimi, artıq başlayan və layihələndirilən təşəbbüslər var. Biz mədəmən yanağın "yaşıl enerji"yə keçid baxımından lider ölkələr sırasında olacağıq. Biz elektrik enerjisini tədarük etməyə başlayırıq və bu, baş verməyə Xorvatiyaya, oradan isə sizin qonşularınıza - Bosniya və Herseqovinə və Monteneqroya çıxış Macarıstan ərazisindən ola bilər. Çünki biz Macarıstana qaz tədarükünü artıq bir neçə ay əvvəl başlamışıq. Düşünürəm ki, sizin bazar da daxil olmağın yolu budur.

Hikmət Hacıyev: Reyçel Rudolf, Amerika Birləşmiş Ştatları Zhuhai Campus-Pekin Normal Universitetində sosial elmlər üzrə köməkçi professor, tədqiqatçı.

Reyçel Rudolf: Salam, cənab Prezident. İkinci dəfə burada olmaqdan şadam. Mən çox konkret bir sual vermək istəyirəm. Professor Çianqin Azərbaycan-Çin münasibətləri ilə bağlı sualından irəli gələrək, mən Azərbaycanda daha çox elektrik nəqliyyat vasitələrinin inkişafı ilə maraqlanıram. Bilirəm ki, bu, keçən ay müzakirə edilən məsələdir. Azərbaycanın yerli elektrik nəqliyyat vasitələri bazarının inkişafından danışırsınız, Çinin konkret olaraq bu məsələdə hansı rol oynadığını görürsünüz? Çox sağ olun.

Prezident İlham Əliyev: Çox sağ olun. Biz Çini bu prosesdə əsas tərəfdaşımız hesab edirik. Bir neçə Çin şirkəti ilə çox məhsuldar danışıqlar apardıq. Düşünürəm ki, artıq qərar BYD şirkətinin xeyrinə verilib, o, tezliklə elektrik avtobuslarının və digər nəqliyyat vasitələrinin istehsalına başlayacaq. Həmçinin düşünürəm ki, ömükdəşliyimizdə ilk addım kimi BYD-dən xeyli sayda elektrik avtobuslarının alınması üçün müqavilə də imzalanıb və ya tezliklə imzalanacaq. Eyni zamanda

bildiyimə görə, dövlətimizin Azərbaycan istehsalatından alaçağı zəmanətli sayda elektrik avtobusları da var. Bəli ki, elektrik avtomobilləri ilə bağlı planlarımız təkcə onları almaq deyil, burada istehsalat yaratmaq idi, çünki bizim artıq müxtəlif istehsalçıların avtomobillərini yığan bir neçə müəssisəmiz var. Çox güman ki, yüzlərlə avtobusa ehtiyacımız olacaq, eyni zamanda BYD-nin müxtəlif növ elektrik avtomobillər istehsal sahəsində çox məşhur olduğunu nəzərə alırıq. Düşünürəm ki, bazar üçün bu, həm də böyük üstünlük olacaq. Artıq müqavilə bağlanıb. Sənədləşmə prosesinin nə yerdə olduğunu deyə bilmərəm, amma qərar verilib. Beləliklə, biz ilk avtobusları yaqın ki, COP-dan düşünürəm ki, bir neçə ildən sonra yaxşı nümayiş etdirmək üçün gözəl nümunə olacaq.

Hikmət Hacıyev: Vojçeq Gorček, Polşanın Şərq Tədqiqatları Mərkəzinin baş elmi işçisi.

Vojçeq Gorček: Çox sağ olun. Sualım turizm, habelə Gürcüstanda ki Azərbaycan icması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edən Azərbaycanın sərhədlərinin yenidən açılması perspektivləri ilə bağlıdır. Xüsusilə də Gürcüstanla quru sərhədini nəzərdə tutaram. Çox sağ olun.

Prezident İlham Əliyev: Biz təhlükəsizlik, regional inkişaf riskləri və sair haqqında danışırdıq. Ətrafımızda qeyri-sabitliyin müxtəlif sahələrinə gətirir. Quru sərhədini bağli saxlanması qərarı COVID səbəbi ilə verilib. Biz hələ də formal olaraq karantin mərhələsindəyik, amma eyni zamanda açıq deməliyik ki, sərhədlərin bağli qalması qərarı təkcə buna əsaslanır. Biz indi görürük ki, artıq bir müddət keçdikdən sonra sərhədlərin bağli olması hallar çox olub, bəziləri açıqlanıb, digərlərini ictimaiyyətləşdirməmişik. Kənardan ciddi təhlükə və problemlərlə üzlaşırıq. Bütün potensial risklərimizin kənardan ola biləcəyini deyəndə, məhz bunu nəzərdə tuturuq. Məncə, təfərrüatları çox varmasa, başa düşəcəksiniz. Amma Prezident, milli təhlükəsizlik məsələləri ilə gündəlik məşğul olan bir şəxs kimi deyə bilərəm ki, biz sərhədlərimizi bağladıqdan sonra milli təhlükəsizliyimiz üçün çox böyük faydalar gördük və bu, realdır. Bəli, insanlar bunu nəzərə almalıdırlar. Bəzə düşürük ki, Azərbaycanla insanlar üçün, eləcə

de qonşuluğumuzda yaşayan azərbaycanlılar və başqa millətlər üçün narahatlıq var, lakin milli təhlükəsizlik bütün digər hissələrdən və ya bütün digər səbəblərdən üstün olmalıdır. Xüsusən də şimal sərhədində müharibə, cənub sərhədində böhran olduğu bir vaxtda. Ətrafda isə yağışdan sonra göbələk kimi yaranan yeni münasibət zonası var və mən hesab edirəm ki, Azərbaycan xalqı bunu başa düşür.

Turizmlə bağlı deyə bilərəm ki, turistlərin sayı ildən-ildə artır. Yəni bu, il Azərbaycan daxil olan xarici qonaqların sayı COVID-dən əvvəlki səviyyəyə çatacaq. Bu ilin ilk üç ayında ölkəyə gələn öcnəblərin sayı 24 faiz artıb. Beləliklə, bu tendensiya ilin sonuna qədər davam edərsə, Azərbaycana üç milyondan çox öcnəbi gələcək ki, bu da COVID-dən əvvəlkindən çoxdur. Yeni turizm üçün, əslində, heç bir fərqi yoxdur. Bəli, Azərbaycanın məşinlə qonşu ölkələrə getmək istəyən bezi insanlar üçün bu vəziyyət əlverişsizdir. Biz bunu başa düşürük. Sərhədin o biri tərəfində, Dağıstanda, Gürcüstanda və İranda yaşayan azərbaycanlılar üçün əlverişsizdir - bildiyiniz kimi, bütün sərhədböyü qonşu ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların əhatəsindəyik. Amma biz məsuliyyətli olmalıyıq. Deməli, quru sərhədinin açılması ilə bağlı məqam hələ ki yetişməyib.

Hikmət Hacıyev: Rik Fann, Böyük Britaniya Müqəddəs Andreus Universitetinin professoru.

Rik Fann: Çox sağ olun, cənab Prezident. Bu misilsiz marafon sual-cavab sessiyasında Qarabağın minalardan təmizlənməsi məsələsinə toxunmuşuq. Üzrlərini çox faydalı cəhətlərdən biri hamımızın üçün hələ də qalmaqda olan dənəşotli faciəni gözə görmək imkanındır. Qısa məlumat verə bilərsiniz ki, bu problemin əhatəsi nə qədərdir və bu, Qarabağ səfər çərçivəsində Azərbaycana kömək üçün nə edə bilərsiniz? Böyük Britaniyadan dəstək olduğunu bilirəm, amma bu, sadəcə, Azərbaycanın öz öhdəsinə buraxılmış bir məsələ olmamalıdır. Çox sağ olun.

Prezident İlham Əliyev: Çox sağ olun. Münasibətdən sonrakı yeməkdə iştirak etməklə bu ən mühüm məsələdə bizə kömək edən Böyük Britaniyaya və digər tərəfdaşlara çox minnətdarlıq. Təəssüf ki, Azərbaycan qarşı müharibə davam edir, Mən Rusiya-Ukrayna müharibəsi

ilə bağlı sualı cavablandırarkən dedim ki, atəşlə, hətta müharibənin bitməsi son deyil. Qeyd etdim ki, müharibədən sonra minaların partlaması nəticəsində 350-dən çox insan həyatını itirib və ya ağır yaralanıb. Onların əksəriyyəti mülki şəxslərdir. Təəssüf ki, bu rəqəmlər artacaq, çünki Ermənistanın əllərində olmayan sularla müharibəni davam etdirməyə bəzi verməkdən imtina etdiyi və nəhayət, verməyə razılaşdığı qeyri-dənəşotli minaları əlverişsizdir. Dənəşotli minaların sayı ildən-ildə artır. Minatəmizləmə həm də yeməkdə qalma üçün ən böyük maneədir, çünki minalardan təmizlənmədən biz nəinki insanlar, hətta texnikanı daşıya, nə də yol çəkə bilərik. Resurslarımız məhduddur. Ərazilərin minalardan təmizlənməsi üzrə Dövlət Agentliyimizdə kadrların sayını artırırıq. Eyni zamanda Müdafiə Nazirliyimizdə minatəmizləyicilərdən ibarət bir neçə hərbi hissə yaratmışıq, amma yəni də bu, kifayət deyil. Bu, Avropa İttifaqının bizə kömək edə biləcəyi məsələlərdən biri ola bilər və biz bu məsələni qaldırmışıq. Hətta dedik ki, pul vermək istəmirsinizsə, pulu gəlib minatəmizləyən şirkətə verin, əgər kömək etmək istəyiniz varsa. Əslində, bu, ədalətli ola bilər, çünki onlar artıq Ermənistan üçün böyük dəstək paketinin olduğunu bəyan ediblər. Erməni ərazisi işğal və virano oğrək olmasa da, 2,6 milyard ABŞ dolları ayırmaq istəyirlər. Amma Azərbaycana gəlmiş ki, təəssüf ki, fərqli yanaşmanın şahidi oluruq. İstənilən ölkə və ya şirkət, həmçinin QHT-lər, bəzi donor təşkilatları bizə kömək etməyə istəyirdilər. Bizə daha çox təlim keçmiş kadrlar lazımdır. Bizə daha çox insan lazımdır və təbii ki, maddi dəstək verilse, çox minnətdar olacağıq. Olmasa, işləri yəni də olduğu kimi davam edəcəyik. Hər il biz minatəmizləmə agentliyinə büdcəmizdən təxminən 60-70 milyon ABŞ dolları ayırırdıq. Yetərli deyil, lakin artırırıq. Səbəbi maddi imkanımızın olmaması deyil, əslində, təlimləndirilməsi heyyətin çatışmazlığıdır, çünki küçükdən adam gəndərə bilmirəm. Bu, təhlükəsizlik məsələsi deyil, digər məsələdir.

Hikmət Hacıyev: Kamran Boxari, ABŞ-nin Nyu-Laynes Strategiya və Siyasət İnstitutunda Avrasiya təhlükəsizlik və rifah portfelinin direktoru.

Kamran Boxari: Çox sağ olun, Zati-aliləri cənab Prezident. Burada olmaq şərəfidir. Səmiyyətinizdən

və hamı ilə söxavətli bölüşdürülmüş fikirlərdən çox zövq aldım. Mən həqiqətən bunu nəzərdə tutaram və müharibədən sonra minaların partlaması nəticəsində 350-dən çox insan həyatını itirib və ya ağır yaralanıb. Onların əksəriyyəti mülki şəxslərdir. Təəssüf ki, bu rəqəmlər artacaq, çünki Ermənistanın əllərində olmayan sularla müharibəni davam etdirməyə bəzi verməkdən imtina etdiyi və nəhayət, verməyə razılaşdığı qeyri-dənəşotli minaları əlverişsizdir. Dənəşotli minaların sayı ildən-ildə artır. Minatəmizləmə həm də yeməkdə qalma üçün ən böyük maneədir, çünki minalardan təmizlənmədən biz nəinki insanlar, hətta texnikanı daşıya, nə də yol çəkə bilərik. Resurslarımız məhduddur. Ərazilərin minalardan təmizlənməsi üzrə Dövlət Agentliyimizdə kadrların sayını artırırıq. Eyni zamanda Müdafiə Nazirliyimizdə minatəmizləyicilərdən ibarət bir neçə hərbi hissə yaratmışıq, amma yəni də bu, kifayət deyil. Bu, Avropa İttifaqının bizə kömək edə biləcəyi məsələlərdən biri ola bilər və biz bu məsələni qaldırmışıq. Hətta dedik ki, pul vermək istəmirsinizsə, pulu gəlib minatəmizləyən şirkətə verin, əgər kömək etmək istəyiniz varsa. Əslində, bu, ədalətli ola bilər, çünki onlar artıq Ermənistan üçün böyük dəstək paketinin olduğunu bəyan ediblər. Erməni ərazisi işğal və virano oğrək olmasa da, 2,6 milyard ABŞ dolları ayırmaq istəyirlər. Amma Azərbaycana gəlmiş ki, təəssüf ki, fərqli yanaşmanın şahidi oluruq. İstənilən ölkə və ya şirkət, həmçinin QHT-lər, bəzi donor təşkilatları bizə kömək etməyə istəyirdilər. Bizə daha çox təlim keçmiş kadrlar lazımdır. Bizə daha çox insan lazımdır və təbii ki, maddi dəstək verilse, çox minnətdar olacağıq. Olmasa, işləri yəni də olduğu kimi davam edəcəyik. Hər il biz minatəmizləmə agentliyinə büdcəmizdən təxminən 60-70 milyon ABŞ dolları ayırırdıq. Yetərli deyil, lakin artırırıq. Səbəbi maddi imkanımızın olmaması deyil, əslində, təlimləndirilməsi heyyətin çatışmazlığıdır, çünki küçükdən adam gəndərə bilmirəm. Bu, təhlükəsizlik məsələsi deyil, digər məsələdir.

Prezident İlham Əliyev: Əslində, mən hesab edirəm ki, regionda ən pis vəziyyət olmasa belə, bu çətin mühitdə necə hərəkət etməyin ən yaxşı yolu əvvəlcədən olduğu kimidir. Düşünürəm ki, əsas üsul və əsas həll yolu ədalətli və düzgün olmaqdır. Qonşularımızla yaxşı, bəzən də gözəl münasibətlər qura bilmişik. Uğurun əsasını bunda görürəm. Çünki onlar bizə etibar edə bilirlər və bilirlər ki, bizdən heç bir sürpriz olmayacaq. Ukraynaya münasibətdə bu ölkənin ərazi bütövlüyünə dəstəyimiz dəfələrlə ifadə olunub və bu, bizim mövqeyimizdir, harada danışırdığımız əsl olmayaraq, bunu gizlətmirik. Eyni zamanda Rusiya ilə dostluq və strateji tərəfdaşlıq münasibətlərimizdə bu müharibədən əziyyət çəkməyib və zərər görməmişdir. Bu da bizim milli maraqlarımızı əsas götürən hökumətimizin mövqeyidir.

Mən Azərbaycanın təhlükəsizliyinə, inkişafına və sabitliyinə cavabdehəm. Bunun üçün nə lazımdır, prinsiplər əsasında edirik və biz heç vaxt düzgün, doğru və qanuni hesab etmədiyimizi etmirik. Beynəlxalq hüquq baxımından mükəmməl hesab etmədiyimiz bir şey etmirik. Çünki başqalarının pozmasını istədiyiniz qaydaları özünüz pozursunuzsa, bu, susuz səhraya aparın yolun, sadəcə, başlanğıcdır və digər qonşularla da eynidir. Ar-

tıq İsraillə yaxşı münasibətlərimizdən bəhs olundu. Bəli, eladır. Biz bir-birimizi dost hesab edirik. Bu, bizim İran və ya Fələstinlə münasibətlərimizə təsir edən əhəmiyyətli münasibətdir. Mövqeyim tamamilə birmənalıdır. Yəni də beynəlxalq hüquqa əsaslanaraq, biz Fələstin xalqının öz dövlətinə sahib olmaq istəyini tam dəstəkləyirik. Biz müxtəlif qurumlarda, o cümlədən İslam Ömükdəşlik təşkilatlarında təşəbbüslərlə çıxış etmiş və ya bir çox hallarda müxtəlif tədbirlərdə iştirak etmişik. Biri digərinə istisna etməməliyik. Ədalətli olmalsan, addımlarını, bəyanatlarını beynəlxalq hüquq əsasında qurmalısan. Hər şeyi milli maraqlara uyğun etməli, milli maraqlara zidd heç nə etməməlisin. Bəzən də xarici tələblərin ölkənin şahmat taxtasındakı fiqurları hərəkət etdirməsinə və bunun hansı nəticələrə gətirib çıxardığı hallar olub - faciə ilə nəticələnməlidir. Xarici güclərin öz milli maraqları var və onlar müxtəlif milli maraqları ilə üst-üstə düşür. Əgər üst-üstə düşməyibsə, oğrək kimizdir. Yoxsa biz itimna edirik, biz heç vaxt Azərbaycana potensial təhlükə yarada biləcək heç bir təşəbbüsə qoşulmamışıq və İranla, Rusiya ilə, Gürcüstanla, Avropa ilə, qarşada Türkiyə ilə münasibətlərimizdə həmişə ədalətli olmuşuq. Uğur qazanmağımızın səbəbi də budur. Ona görə də heç kim bizdən istəmədiyimiz bir şey gözləmir və bu, artıq ömükdəşlik formatıdır. Həm də vacib olan odur ki, biz heç vaxt səbəb olmadan heç kimə qarşı heç nə etmirik. İndi bözi ölkələrdən Azərbaycana qarşı əsasız hücumlarla üzlaşırdıq. Biz cavab veririk. Bu ölkələr, əslində, Azərbaycana qarşı soyuq müharibəyə başlayıblar. Dedik ki, yaxşı, biz bunu qəbul edirik və eyni şeyi etmirik və qırmızı xətləri keçmirik, sonuncu körpünü yandırırıq. Amma biz heç vaxt birinci başlama-yacağıq, Ermənistanla da münasibətlərdə eyni idi. Biz onlara hücum etmədik, işğal etmədik, qovmadıq, bunu onlar etdilər və cavabını aldılar. Bəli, 28 ildən sonra, amma hər halda. Buna görə də bu barədə fikirlərimi sizinlə bölüşməyə davam etsəm, yaqın ki, daha dörd saat tələb olunaçaq. Odur ki, bununla yekunlaşdırıram. Düşünürəm ki, artıq dediklərim kifayətdir və səbrlə dinlədiyiniz üçün sizə minnətdaram. Sizə uğurlar və Laçına maraqlı sənəyə arzulayıram.

❖ ❖ ❖
Sonda xatirə şəkli çəkdirildi.